

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 51 Volume: 10 Issue: 51
Ağustos 2017 August 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1748>

AHMED RESMÎ'NİN NAZM-I GİRİDÎ ADLI MANZUM SÖZLÜĞÜ POETIC DICTIONARY OF AHMED RESMÎ NAMED NAZM-I GİRİDÎ

Hasan KAYA*

Öz

XI. yüzyılda Arap edebiyatında başlayan ve Türk edebiyatında XV. yüzyılda ilk örnekleri görülen manzum sözlük geleneğinde pek çok eser verilmiştir. Sıbyan mekteplerindeki öğrenciler için hazırlananlardan, medrese düzeyindeki sözlüklere, bir sözlüğü açıklamak ya da bir eserin daha iyi anlaşılması için yazılan örnekler kadar birbirinden farklı manzum sözlükler yazılmıştır. Arapça-Türkçe, Arapça-Farsça gibi iki dilli sözlüklerin yanında Arapça-Farsça-Türkçe üç dilli manzum sözlük örnekleri de verilmiştir. Hacimleri değişkenlik gösteren manzum sözlüklerin belli bir kompozisyona göre yazıldığı görülmektedir. Manzum sözlükler nazmın cazibesi ile eğitim-öğretimde önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Son yıllarda manzum sözlüklerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır.

Bu makalede 1740'ta Ahmed Resmî (ö. 1778) tarafından yazılan ve *Nazm-ı Giridî* adı verilen manzum sözlüğün incelemesi ve metnine yer verilmiştir. Makalenin başında manzum sözlük örnekleri ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. *Nazm-ı Giridî*, Arapça-Farsça-Türkçe üç dilli manzum bir sözlüktür. İyi bir nâsir olan ve biyografi alanında çalışmaları ile tanınan Ahmed Resmî ile ilgili bilgi veren kaynaklarda *Nazm-ı Giridî* den söz edilmemektedir. Sözlüğün bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi 'Âşir Efendi Koleksiyonu 381 numarada kayıtlıdır. *Nazm-ı Giridî*, Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin oğlu 'Âşir Efendi için yazılmıştır. 35 beyitlik mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir girişle başlayan eser toplam 203 beyittir. Sözlük kısmı beyit sayıları 7 ile 19 arasında değişen 14 kıt'adan meydana gelmiştir. Eserde tekrarlarla birlikte 365 Türkçe, 447 Farsça ve 752 Arapça ifade birbirine karşılık olacak şekilde kullanılmıştır. Eserde sekiz farklı aruz kalıbından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, lugat, manzum sözlük, Ahmed Resmî, Nazm-ı Giridî.

Abstract

Poetic dictionary tradition started in XI. century in Arabic Literature and the first works in the field were created in XV. century. Various works of art in the branch of poetic dictionary tradition were created in the following years. There are many different kinds of dictionaries varying from the ones prepared for students in ottoman elementary-primary schools, dictionaries for moslem theological schools (madrassa) and the ones that are prepared in order to explain a dictionary or a piece of art. Besides bilingual dictionaries such as Arabic-Turkish or Arabic-Persian, there are trilingual poetic dictionaries such as Arabic-Persian-Turkish. These dictionaries have different sizes but they were written in a specific composition. Poetic dictionaries had a significant function in education process as verse was used and appreciated a lot. There have been many studies in recent years about poetic dictionaries.

In this article, the text named *Nazm-ı Giridî*, written by Ahmed Resmî (dth. 1778) in 1740 is presented and analysis of the text is carried out. At the beginning of the article, brief information about different poetic dictionary examples is given. *Nazm-ı Giridî* is a trilingual poetic dictionary including Arabic-Persian-Turkish languages. Ahmed Resmî is known as a significant and talented prosaist and he has works in the field of biography; but in the resources about him, *Nazm-ı Giridî* isn't mentioned. The only copy of dictionary is registered in 'Âşir Efendi Collection number 381' in Süleymaniye Library. *Nazm-ı Giridî* is written for Âşir Efendi, the son of Reisülküttâb Mustafa Efendi. Introduction of the work of art is made of 35 mesnevi verses and there are a total of 203 verses in the work. There are 14 stanzas varying from 7 to 19. 365 Turkish, 447 Persian and 752 Arabic strains (including repetitions) are used in the work. There are 8 different prosodies in the work.

Keywords: Dictionary, wordbook, poetic dictionary, Ahmed Resmî, Nazm-ı Giridî.

Giriş

Dünya edebiyatlarında manzum eserler hem doğuşu hem de yaygınlığı açısından mensur eserlerden hep bir adım önde olagelmıştır. Eski Türk edebiyatında da durum böyledir. Birbirinden farklı birçok konu yanında didaktik konular da manzum olarak işlenebilmiştir. Bunlardan biri de sözlüklerdir. Osmanlı döneminde pek çok manzum sözlük yazılmış ve bunlar dil öğretiminde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Manzum sözlüklerden bir kısmı sıbyan mekteplerinde okutulan ve beyit sayısı az olan sözlüklerdir. Bu sözlüklerin kolay ezberlenebilir olmasına özen gösterilmiştir. Bazı manzum sözlükler sıbyan mektebini bitirip medrese eğitimine geçmiş öğrenciler için hazırlanmıştır. Bu sözlükler sıbyan mekteplerinde okutulanlara göre daha hacimli ve kelime kadrosu daha geniştir. Diğer bir grup manzum sözlükler de bir eserin daha iyi anlaşılması için yazılmıştır. Yine bu grupta daha önce yazılmış sözlükleri izah için kaleme alınan sözlükler de bulunmaktadır (Erdem, 2005: 198).

Manzum sözlüklerde öğrencilere Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıkları, temel gramer kuralları, sayılar, vezinler ve bazı edebiyat bilgileri ezberletilmeye dolayısıyla öğretilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında özellikle sıbyan mektebi çağındaki çocuklara Arapça ve Farsça günler, aylar, sayılar,

* Yrd. Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü / hasankaya@nku.edu.tr

zamirler, sıfatlar ve bazı pratik bilgiler bu sözlüklerde verilmiştir. Nazımın cazibesi sayesinde oldukça ilgi gören manzum sözlüklerle tekrar ve ezber yoluyla aruz bahir ve kalıpları da öğretilmiş, bu yolla şiire yatkın olanların yeteneklerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Öz, 2010: 53; Tiryakiol, 2013: 4; Güler, 2016: 161).

Bu sözlükler, anlamı bilinmeyen bir kelime için müracaat kaynağı olmaktan çok baştan sona yapılan tekrarlarla kelime öğreten eserler olmuştur. Pek çoğunda kelimelerin herhangi bir kurala bağlı olmadan yer alması, bu eserlerden istifadeyi zorlaştırdığından bu durum şerhler, alfabetik tertip ve fihristler yazılarak giderilmeye çalışılmıştır (Öz, 1997: 221; Öz, 2010: 54). Manzum sözlüklere yazılan şerhlerin amacı manzum sözlüklerin bahirleri, vezinleri hakkında daha geniş bilgi vermek, kelimelerin hareke kayıtlarını ve Türkçe karşılıklarını daha ayrıntılı olarak aktarmak, okuyanlara aruz veznini, basit gramer kurallarını ve vezinlerin taktiklerini öğretmektir (Gümüş, 2007: 426).

Manzum sözlüklerin genellikle belli bir kompozisyonu vardır. Çoğu zaman mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir giriş, yani mukaddime ile başlar. *Tuhfetü'l-Hâfiz* ve *Tuhfe-i Ni'metî*'de olduğu gibi mensur mukaddime ile başlayan manzum sözlükler de vardır (Düzenli, 2015: 333-334; Gören, 2016: 13). Ardından yer alan asıl kısım olan sözlük bölümü kıt'a adı verilen bölümler halinde düzenlenir ve manzum sözlükler mesnevi tarzında yazılmış bir son, yani hâtime ile sona erer. Manzum sözlüklerin giriş kısımlarında klasik bir divan tertibini andıran hamdele ve salveleden sonra eserin telif sebebinin anlatıldığı bir küçük bölüm de yer alır. Sebeb-i telif kısmında eserin yazılış amacı, eserin ismi belirtilir. Ayrıca dil öğrenmenin faydaları hususunda müellifin görüşlerinin belirtilmesine de bu bölümde tesadüf edilir (Kılıç, 2007a: 342).

Manzum sözlüklerin beyit sayıları da farklılık göstermektedir. Ortalama 100-150 beyit ile 1300-1500 beyit arasında değişen bir aralıkta birbirinden farklı hacimde sözlüklere rastlamak mümkündür (Kılıç, 2007a: 342).

Manzum sözlüklere yazılan şerhlerin dışında nazire geleneğini de anmak gerekir. Bu sahada yazılmış ve beğenilmiş sözlüklere yazılan nazire sözlüklerin sayısı az değildir.

1. Manzum Sözlük Geleneği

Manzum sözlük ve gramer kitaplarının ilk örnekleri XI. yüzyıldan itibaren Arap dilciler tarafından kaside tarzında yazılmıştır. İsmail b. İbrahim er-Rib'î'nin *Kaydû'l-Evâbid* adlı eseri manzum bir sözlük, Zemahşerî'nin *Mufasssal*, İbn Mâlik'in *Teshîlü'l-Fevâ'id ve Tekmîlü'l-Makâsîd* adlı eserleri manzum gramer kitaplarıdır. Edîb Natanazzî'nin *Düstûru'l-Lüga ve Kitâbü'l-Halas* adlarıyla bilinen eseri, Arapçadan Farsçaya manzum bir sözlüktür (Öz, 2010: 51).

İki dilli manzum sözlük geleneğinin ilk örneği 13. yüzyılda Bedrüddîn Nasr Mes'ûd el-Ferâhî'nin *Nisâbu's-Sıbyân* adlı eseridir. İkinci manzum sözlük, aynı yüzyılda Şükrullâh b. Şemsüddîn Ahmed Zekerıyyâ'nın *Zühretü'l-Edeb* adlı eseridir (Öz, 2010: 52).

Eski Türk edebiyatında manzum sözlüklerin yukarıda sayılan önemli işlevleri yerine getirdiğini tekrar etmekle birlikte bu geleneğin doğuşunda *Kur'ân-ı Kerîm*'i ve Hz. Peygamberin hadislerini doğru anlama gayretlerinin temel olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim manzum sözlükler ilk örneklerinden itibaren incelendiğinde bu durum kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Daha sonra yine *Mesnevî-i Ma'nevî* gibi eserlerde geçen kelimeleri derleyen çalışmalar yapılmış, bunlar da manzum sözlük yazmanın gelenekleşmesini desteklemiştir (Kılıç, 2007a: 341; Boran, 2016: 75).

1.1. Farsça-Türkçe Sözlükler

Anadolu'da pek çok Farsça-Türkçe manzum sözlük yazılmıştır. Bunların bir kısmı yazma halinde iken bir kısmı matbaada da basılmıştır. Farsça-Türkçe manzum sözlüklerin ilki Hüsâm b. Hasan el-Konevî'nin 1399/1400 yılında yazdığı *Tuhfe-i Hüsamî* adlı eserdir. Sözlük kısmı 233 beyit olan eserde 1200 kadar Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Boz, 2013: 69). Lutfullâh Halîmî b. Ebî Yûsuf tarafından 1446'da yazılan *Bahrü'l-Garâib*'de 5540 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Erkan, 1991: 513). Mehmed b. Yahyâ-i Konevî'nin *Şâdiye* adlı eseri 1484'te yazılmıştır (Öz, 2010: 115). *Lugat-i Manzûme* Lâmi'î Çelebi tarafından yazılmıştır. 15 beyitlik bir mukaddimededen sonra 10 bölüm halinde düzenlenmiştir. Her bölümün 16 beyit olduğu eserin toplam beyit sayısı 175'tir (Öztahtalı, 2004: 32-37). Şâhidî İbrâhîm'in *Tuhfe-i Şâhidî*, adlı eseri 1514'te yazılmıştır. Eser Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin daha iyi anlaşılması için hazırlanmıştır. 61 beyitlik bir girişle başlayan eserin sözlük kısmı 451 beyittir. Eserde 1400 civarında Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (İmamoğlu, 2005: 31-35; Kılıç, 2007b: 516). 'İmâdzâde Velî b. Yûsuf-ı 'İmâdî'nin *'İlm-i Lugât* adlı eseriyle ilgili bilgiler sınırlıdır. Alfabetik olarak sıralanan sözlük, 71 kıt'adan meydana gelmektedir (Öz, 2010: 162). 'Osmân b. Hüseyin el-Bosnavî'nin *Manzûme* adlı sözlüğü 1583'te yazılmıştır. 210 beyitlik eserde 805 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Öz, 2010: 171). Müellifi bilinmeyen *Nazmü'l-Esâmî* adlı sözlük 208 beyittir. 950 civarında Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Öz, 2010: 177-178). Bursalı Nakıbzâde Ni'metî tarafından 1636'da yazılan *Tuhfe-i Ni'metî* 358 beyittir (Gören, 2016: 8, 15). Hasan Rızâyî tarafından 1659'da yazılan *Kân-ı Ma'ânî* 550 beyittir. Eser alfabetik oluşuyla dikkat çeker. Bu durum eserden istifadeyi de kolaylaştırmıştır (Turan, 2012: 2946). 'Osmân Şâkir'in 1815'te yazdığı *Nazm-ı Dil-ârâ*

adlı sözlük 605 beyittir. Eserde 1986 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Özkan, 2013: 440; Kılıç, 2013: 145; Duru ve Eren, 2014: 11, 16). Hâfız 'Abdullâh b. Halil b. 'Ali tarafından 1780'de yazılan *Tuhfetü'l-Hâfız*, 323 beyittir. Sözlükte 1600 civarında Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Düzenli, 2015: 333-334). Şemsî'nin *Tuhfe-i Şâhidî*'den etkilenerek yazdığı *Tuhfe-i Şemsî* adlı sözlüğü 677 beyittir. Eserde yaklaşık 1850 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Düzenli ve Turan, 2016: 123-125). Sünbülzâde Vehbî'nin 882 beyitlik *Tuhfe-i Vehbî* adlı sözlüğü 1783'te yazılmıştır. *Tuhfe-i Şâhidî*'den sonra en çok ilgi gören manzum sözlüklerden olan *Tuhfe-i Vehbî*'ye çok sayıda şerh yazılmıştır (Öz, 1997: 222; Gümüş, 2007: 428; Kılıç, 2007c: 411; Yenikale, 2012: 29). Çelebizâde 'İlmî 'Ali Efendi'nin 950 beyitlik *Nazm-ı Bedî* adlı eseri 1809/10'da yazılmıştır. Eserde 2266 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Gözetok, 2016: 133-134, 139). 'Osman Sıkloşî tarafından nazma çekilen ve yazılış tarihi bilinmeyen *Tuhfetü'l-Ma'nâ* 222 beyittir.¹ Mütercim Âsım Efendi'nin 1789'da yazdığı *Tuhfe-i Âsım*, basılmış en hacimli Farsça-Türkçe manzum sözlüklerdendir (Erdem, 2005: 200). Mes'ûd Lutfî Efendi'nin 1832/33'te tamamladığı *Tuhfe-i Lutfî* 1150 beyittir (Tanyıldız, 2013: 27-30). Süleymân Dürri'nin *Güher-rîz* adlı eseri 1847'de *Tuhfe-i Vehbî*'ye nazire olarak yazılmıştır. Eserde 620 Farsça, 240 Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Selçuk ve Algül, 2015: 135). Ahmed Remzi Akyürek'in *Tuhfe-i Remzî* adlı eseri Farsça-Türkçe manzum sözlük geleneğinin son örneklerindedir. 316 beyitlik eserde tekrarlarla birlikte 1250 Farsça kelime nazmedilmiştir (Öz, 2010: 297-299).

1.2. Arapça-Türkçe Sözlükler

Arapça-Türkçe ilk manzum sözlük Abdülatîf İbn Melek'in nazmettiği ve bir Kur'ân lugati olan *Lugat-i Ferišteoğlu*'dur. 1392'de yazılan sözlükte 1528 Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Muhtar, 1993: 21-22; Yavuzaslan, 2001: 72-73). Mahmûdiyye, *Ferišteoğlu Lugatî*'ne nazire olarak Şeyh Bedreddin el-Kadı Mahmûd b. Eş-Şeyh Mehmed b. Tanrıvermiş tarafından 1550/51'de yazılmıştır ve 497 beyittir. Eserde 2073 Arapça kelimenin karşılığı 1573 Türkçe kelime ve ibare olarak verilmiştir (Ölker, 2009: 877; Ölker, 2015: 35). Şemsî'nin yazdığı *Cevâhirü'l-Kelimât* 643 beyittir. 1467 madde başı kelime içeren sözlükte tekrarlarla 2000 civarında Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (İnce, 2002: 178-179). Cihâdî mahlaslı bir şairin *Teşrih-i Tıbbâ*' adlı eseri de 400 beyte yakın bir diğer sözlüktür. Eserinden hareketle şairin Budunlu olduğu düşünülmektedir (Doğan, 2016: 18, 20). Fedâî'nin *Tuhfe-i Şâhidî*'ye nazire olarak 1634'te yazdığı *Tuhfe-i Fedâî* 401 beyittir ve eserde 1211 Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Yakar, 2007: 1019). Şeyh Ahmed'in 1641'de yazdığı *Nazmü'l-Leâl* 664 beyittir. Eserde 3000'den fazla Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Gülhan, 2010: 201, 209-210; Gülhan, 2014: 65, 68). Bosnalı Muhammed'in 1652/53'te yazdığı *Sübha-i Sıbyân* 465 beyittir ve sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere yazılmıştır. Esere Mehmed Necîb tarafından *Hediyetü'l-İhvân* adıyla şerh yazılmıştır (Kılıç, 2006a: 16; Kılıç, 2006b: 69-70; Kılıç, 2006c: 91-98; Gümüş, 2007: 428). Abdülmecîd-zâde Hâfız Efendi tarafından 1697/98'de yazılan *Nazm-ı Ferâ'id* 838 beyittir. Eserde 2331 Türkçe kelime ve 3273 Arapça kelime birbirine karşılık olarak verilmiştir (Çelik, 2008: 22; Yakar, 2009: 999, 1001). Yahya Efendi'nin 1826'da yazdığı *Lugat-i Yûsuf* 114 beyittir ve sıbyan mektebi çağındaki çocuklar için yazılmıştır (Ceviz ve Gündüzöz, 2006: 213). Osman Şâkir'in 1789/90'da yazdığı *Şehdû Elfâz* 309 beyittir ve eserde 1001 Arapça kelimenin 899 Türkçe karşılığı verilmiştir (Özkan, 2013: 441-442). Edirne Müftüsü Fevzî Efendi'nin yazdığı *Tuhfe-i Fevzî* 1048 beyittir. Eserde 3200 civarında Arapça kelime/kelime grubunun Türkçe karşılığı verilmiştir (Boran, 2016: 88, 91).

1.3. Arapça-Farsça-Türkçe Sözlükler

Anadolu'da Arapça-Farsça-Türkçe üç dilli sözlüklerin de birçok örneği vardır. Bunlardan bir kısmı yazma hâlinde bir kısmı matbaada da basılmıştır. Behâüddîn İbn 'Abdurrahmân-ı Malkaravî'nin *U'cûbetü'l-Garâyib fî Nazmî'l-Cevâhiri'l-'Acâyib* adlı eseri bunlardandır. Sözlük 400 beyittir. Kerîmî'nin yazdığı manzum sözlük 131 beyittir. Pek çok nüshası olan eserin en eski nüshası 1570'te istinsah edilmiştir. Yazarı ile ilgili bilgi bulunamamıştır.² Sun'î-i Malatyavî'nin 1599'da yazdığı *Fethu'l-Fettâh* 400 beyittir (Öz, 2010: 181-182). Gencî Pîr Mehmed'in 1631'de yazdığı *Genc-i Leâl*'in birinci bölümü Arapça-Türkçe, ikinci bölümü Farsça-Türkçedir (Öz, 2010: 191). Hâkî Mustafâ-yı Üsküdarî'nin 1632/33'te yazdığı *Menâzımu'l-Cevâhir*, manzum mensur bir mukaddime, 29 kıt'a ve bir hatime olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmiştir. 900 kelimenin Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıkları (toplam 2700 kelime) verilmiştir (Arslan, 2011: 31-39). 'Abdurrahmân Zâhidî-i Konevî'nin 1721'de yazdığı *Tevfiye*, 635 beyittir (Öz, 2010: 222-223). Şeyh Ahmed-i Antakî'nin 1723'te yazdığı *Se Zebân* 818 beyittir. Eserde 1717 Türkçe, 1736 Farsça ve 1790 Arapça kelime birbirine karşılık olarak kullanılmıştır (Ölker ve Duyar, 2013: 26). Eşref Feyzî'nin 1736'da yazdığı *Hoş Edâ*, 337 beyittir ve *Tuhfe-i Şâhidî*'ye nazire olarak yazılmıştır (Öz, 2010: 232-233). Mustafa b. Osman Keskin tarafından 1758'de yazılan *Manzûme-i Keskin*, 431 beyittir. Eserde Arapça, Farsça ve Türkçe toplam 2363 kelime birbirine karşılık verilmiştir (Kılıç, 2007a: 345-346; Kılıç, 2009: 28). Mustafa 'İlmî'nin 1747'de yazdığı *Tuhfetü'l-İhvân ve*

¹ *Tuhfetü'l-Ma'nâ*, Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim Demirkazık tarafından yayına hazırlanmıştır.

² Kerîmî'nin sözlüğü tarafımızdan yayına hazırlanmıştır.

Hediyetü's-Sıbyân, 831 beyittir. Eser sıbyan mekteplerinde okuyan çocuklar için yazılmıştır (Gıynaş, 2015: 156, 159). 'Osmân Şâkir tarafından 1795/96'da yazılan *Müsellesnâme-i Şâkir* 556 beyittir. 1250 Arapça, 1120 Farsça ve 1019 Türkçe kelime birbirine karşılık olarak verilmiştir (Özkan, 2013: 438-439). Sünbülzâde Vehbî tarafından 1799'da yazılan *Nuhbe-i Vehbî* 1948 beyittir. Eserde 3800 Arapça kelime ile 550 tabir ve deyim Türkçe karşılıkları verilmiştir (Yurtseven, 2003: 29). Süleymân Hayrî'nin *Hayrî'l-Lugât* adlı eseri 3000 beyitlik Arapça-Farsça-Türkçe bir sözlüktür (Öz, 2010: 283; İnal, 2000: II/914). Hayret Mehmed Efendî'nin 1819'da yazdığı *Tuhfe-i Zibâ*, 869 beyittir (Öz, 2010: 257-258). Hasan 'Aynî'nin 1821'de yazdığı *Nazmü'l-Cevâhir* 1417 beyittir (Aksoy, 1959: 7-8). Eser yazarın daha önce *Dürrü'n-Nizâm* adıyla yazdığı sözlüğün genişletilmiş şeklidir. 'Aynî 10 yıl sonra *Dürrü'n-Nizâm*'ı genişleterek hazırladığı bu sözlüğe *Nazmü'l-Cevâhir* adını vermiştir (Öz, 2010: 257-259). Nasûh Efendî'nin 1842'de yazdığı *Tuhfe-i Nushî* 610 beyittir (Güler, 2016: 162-164).

1.4. Diğer Manzum Sözlükler

Osmanlı'nın son döneminde Fransızca başta olmak üzere yabancı dil öğrenmenin yaygınlaşması üzerine bu dillere ait manzum sözlükler yazılmaya başlanmıştır. Böylece Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçenin yanında Rumca-Türkçe, Ermenice-Türkçe, Bulgarca-Türkçe ve Fransızca-Türkçe manzum sözlükler yazılmıştır. Bosnalı Hevâî Üsküfî'nin 1631'de yazdığı Boşnakça-Türkçe *Makbûl-i Ârif*, bunlardandır. 224 beyitlik eserde yaklaşık 650 Boşnakça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Kartal, 2007: 348-349; Okumuş, 2009: 828, 836). Refî-i Kâlâyî'nin *Ermenice Lugati*, Amerika'da basılmıştır (Karavelioğlu, 2007: XXXIV/526). Ahmed Fevzî'nin 1816 veya 1824'te yazdığı *Tuhfetü'l-Uşşâk*, Rumca-Türkçe manzum bir sözlüktür (Ölker, 2009: 860). Hanyalı Osman Nûri *Lugat-i Nûriye* ve *Tezyil-i Nûriye* adlı iki Rumca-Türkçe sözlük yazmıştır. İlki 1797/98'de, ikincisi 1809/10'da yazılan eserlerin ikincisi birincisine zeyl olarak yazılmıştır. 551 beyitlik eserde 2304 Rumca kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Ölker, 2013: 2014-2015). Anonim bir sözlük olan ve XIX. yüzyılda Üsküp'te yazılan *Lugat-ı Bulgarî*'de 1100 civarında Türkçe kelimenin Bulgarca karşılığı verilmiştir (Gürsu, 2013: 4). Yusuf Hâlis'in 1850'de yazdığı *Miftâh-ı Lisân* adlı sözlüğü Fransızca-Türkçe bir sözlüktür. *Ceride-i Havâdis* Matbaasında basılan eser 495 beyittir. Eserde yaklaşık 2500 Fransızca kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. (Kırbıyık, 2002: 181, 185-186).

2. Ahmed Resmî

Girit'in Resmo kasabasında H. 1112 (M. 1700)'de doğdu (Babinger, 1997: I/202). Adı Ahmed'dir. Makaleye konu olan sözlüğün giriş bölümünde şair, doğum yerinin Girit olduğunu belirtir (23). Resmî olarak anılması Resmolu oluşundandır. *Sicill-i Osmanî* (1996: IV/1376) ve *Âdâb-ı Zuraîfâ* (1994: 124)'da Hanyalı olduğu yazılıdır. Babasının adı İbrahim'dir. Küçük yaşlarda dinî bilgiler ve hattı öğrendi. 1734/35'te İstanbul'a geldi. İstanbul'a gelişini *Nazm-ı Giridî* adlı eserinde de söz konusu etmektedir (23). Tavukçubaşı Reîsülküttâb Mustafa Efendî'nin yanında yetişti ve daha sonra onun damadı oldu. Devlet hizmetine girerek Bursa mukataası, Selanik, İstanbul ve Gelibolu baruthaneleri nezaretleri; küçük evkaf muhasebeciliği görevlerinde bulundu. Daha sonra Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa tarafından Sultan III. Mustafa'nın tahta çıkışını bildirmek üzere 1757'de elçilik göreviyle Viyana'ya, 1763'te de Berlin'e gönderildi. Bu görevlerinin birer raporu olarak kaleme aldığı sefaretnâmeleri büyük ilgi gördü ve yabancı dillere çevrildi. Elçilik görevlerinden dönüşünde sadaret mektupçuluğu, rûznâmçe yazarlığı ve sadrazam kethüdalığı gibi görevlere getirildi. Nişancılık payesiyle başmurahtas olarak Küçük Kaynarca Antlaşması görüşmelerine katıldı. İstanbul'a dönüşünde görevinden azledilen Ahmed Resmî; bundan sonra matbah emaneti, şikk-ı sâni defterdarlığı, cizye muhasebeciliği ve rûznâmçecilik görevlerinde bulundu. İleri yaşta gözden düştü ise de Halil Hamîd Paşa'nın sadrazamlığı sırasında kendisine önce süvari mukabeleciliği, sonra da rûznâmçecilik görevi verildi. Ahmed Resmî 1783'te İstanbul'da vefat etti. Mezarı Üsküdar Karacaahmet'tedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1975: III/123; Kütükoğlu, 1989: II/121; Süreyya, 1996: IV/1376; Aksan, 1997: 10-30; Babinger, 1997: I/202; Gürsoy, 2001: I/176-178).³

2.1. Ahmed Resmî'nin Eserleri

1. *Halîkatü'r-Rü'esâ*: 1750'de yazılan eser, Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'den başlayarak Râgıb Paşa'ya kadar gelen reîsülküttâbların hâl tercümelerini ihtiva etmektedir. Eser Râgıb Paşa'ya sunulduğunda onun tavsiyesi üzerine *Sefînetü'r-Rü'esâ* adıyla anılmaya başlanmıştır. Daha sonra 1764/65'e kadar ilaveler yapılan bu eser, Süleyman Fâik'in zeyliyle beraber yanlışlıkla *Halîfetü'r-Rü'esâ* adıyla basılmıştır (Bursalı Mehmed Tahir, 1975: III/123; Kütükoğlu, 1989: II/121; Babinger, 1997: I/202).

2. *Hamîletü'l-Küberâ*: Dârrüssaâde ağalarının biyografilerini ihtiva eden bu eser 1751'de tamamlanmıştır (Bursalı Mehmed Tahir, 1975: III/123; Kütükoğlu, 1989: II/121; Süreyya, 1996: IV/1376; Babinger, 1997: I/202; Turan, 2000: 24-25).

³ Ahmed Resmî'nin oğlu Ammar Mustafa Bey çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş 1778'de vefat etmiştir. bk. Mehmed Süreyya (1996). "Ammar Mustafa Bey", *Sicill-i Osmanî*, I, (Haz.: Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 306.

3. *Vefeyât Zeyli*: Alaybeyizâde Emîn Efendi'nin *Vefeyât* adlı eserine yazarın 1778'e kadar getirdiği zeyldir (Kütükoğlu, 1989: II/122; Babinger, 1997: I/202).

4. *Sefâretnâme*: Viyana elçiliğinden dönüşte seyahati sırasında gördüklerini, Avusturya'nın devlet idaresi ve politikası ile Viyana'nın durumu ve halkının yaşayışını bir rapor halinde tespit edip hükümete sunmuştur. Matbaada basılan eser Hammer tarafından da Almancaya çevrilmiştir. Bir diğer *Sefâretnâme*'si ise Berlin dönüşü sunduğu rapordur. Eserde yolu üzerindeki Romanya, Polonya ve Prusya şehirleri, Büyük Friderich'in faaliyetleri ve ülkesi hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Müstakil olarak yayımlanan bu eser Almanca ve Lehçeye tercüme edilmiştir (Unat, 1968: 104, 114-115; Kütükoğlu, 1989: II/122).

5. *Hülâsatü'l-İ'tibâr*: 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı hakkındaki görüş, tenkit ve intibalarını kaydettiği eserini 1781'de yazmıştır. Eser üç defa basılmış ve Almancaya tercüme edilmiştir (Kütükoğlu, 1989: II/122; Süreyya, 1996: IV/1376; Babinger, 1997: I/202; Köksal, 2011: 10-20).

Ahmed Resmî, 1768-1774 harbi sırasında Osmanlı teşkilatında hususiyle ordunun iâşe ve ikmalinde görülen aksaklıkları 1770 tarihli *Lâyiha*'da dile getirmiştir. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya tarihî hadiseleri zikrederek Rusların geri çekileceğine dair telkinlerini *Takrîr*'inde ifade etmiştir. (Kütükoğlu, 1989: II/122). Prusya'dan dönüşte 1757'de *Coğrafya-yı Cedîd* adlı eseri tercüme etmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1975: III/123; Kütükoğlu, 1989: II/122). Atlarla ilgili Türkçe, Arapça ve Farsça beyit, deyim ve darbimeselleri derlediği *El-İstînâs fi Ahvâl-i'l-Efrâs* (Kütükoğlu, 1989: II/122), Arapça darbimeselleri topladığı *Zülâliyye*'si, Arapça yazdığı *Lugaz*'ı ve bazı kaynaklarda geçen *Pend-i Attar Tercümesi* sayılabilir (Bursalı Mehmed Tahir, 1975: III/124; Kütükoğlu, 1989: II/122).

3. Nazm-ı Giridî

Makaleye konu olan *Nazm-ı Giridî* adlı Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüğü, Ahmed Resmî ile ilgili bilgi veren kaynaklarda anılmamaktadır.

3.1. Nazm-ı Giridî'nin Yazılış Sebebi

Ahmed Resmî, *Nazm-ı Giridî* adlı Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüğünü Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin oğlu 'Âşir Efendi'nin istifadesi için yazmıştır.⁴ 'Âşir Efendi şeyhülislâmlık görevine kadar yükselmiş önemli bir devlet adamıdır.⁵

Nazm-ı Giridî'nin mesnevi nazım şekliyle yazılmış 35 beyitlik giriş bölümünde müellifin hayatı ve eserin yazılışı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Giriş bölümünün ilk 9 beyti hamdele ve salveledir. "*Beyân-ı bâ'is-i nazm-ı ferâyyid*" başlığını taşıyan sonraki 26 beyitte eserin yazılışı ile ilgili bilgiler yer alır. Bu bölüm sebeb-i telif olarak değerlendirilmelidir.

Salât ve hamdi tamamladığını belirten şair, asıl konuyu izaha başlar. İlmin evvelinin lugat olduğunu, Arapçanın dillerin en güzeli olduğunu belirtir. Farsçanın da güzel ve lütfunun çok olduğunu, onu öğrenmekten başka çare olmadığını belirten şair; irfan ehlinin pek çok manzume yazdığını ifade eder. Arapça ve Farsça sözlükler yazıldığını, bunlar sayesinde lugatle aşinalık kazanıldığını, vezin ve bahirlerin öğrenildiğini belirtir. Kendisinin de çok okuduğunu, dersler verdiğini, aruzu ve kafiyei öğrendiğini ifade eden şair, doğum yeri olan Girid'den İstanbul'a geldiğini anlatır:

Makarr u mevlidim olan Girid'den

Gelüp İstanbul'a Bahr-ı Sefid'den

23

Devlet ricalinden birinin himayesine girdiğini belirten şair, 25. beyitte bu kişinin Reîsülküttâb Mustafa Efendi olduğuna işaret eder. Tavukçubaşı Ali Ağa'nın damadı olan Mustafa Efendi iki kez reîsülküttâblık yapmış bir devlet adamıdır (Aksan, 1997: 31):

Ricâl-i devletin bir eşrefine

Recâ ile yanaşdırdım sefîne

24

Re'îs-i zevrak-ı fazl u kitâbet

Nakîb-i devlet ü şân u nebâhet

25

Giriş bölümünde ayrıca Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin evladını okuttuğunu belirtir. Bu eseri de onun istifade etmesi için yazdığını ifade eder. Mustafa Efendi'nin Abdürrezzak Bâhir Efendi (iki kez reîsülküttâblık görevine getirilmiştir) ve şeyhülislâmlık görevine kadar yükselen 'Âşir Efendi adlarında iki oğlu vardır. Eserin yazılması ile ilgili olan kişi 'Âşir Efendi'dir (Aksan, 1997: 34):

⁴ Babasından dolayı Reîszâde olarak anılan 'Âşir Efendi 1729'da doğmuş, iyi bir eğitim görmüştür. Müderrislikten sonra kadılık görevlerinde bulunmuştur. Kazaskerliğe kadar yükselmiş, ardından 1798'de III. Selim zamanında şeyhülislâm olmuştur. 1804'te vefat eden 'Âşir Efendi iyi bir hattattır. bk. Mehmet İpşirli (1991). "Âşir Efendi", *DİA*, IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 8.

⁵ 'Âşir Efendi, babası Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin arzu ettiği ve bütün kitaplarını vakfettiği ancak 1749'da vefat etmesiyle gerçekleştirmediği kütüphane kurma arzusunu yerine getirmiştir. 'Âşir Efendi Kütüphanesindeki kitaplar bugün Süleymaniye Kütüphanesindeki 'Âşir Efendi ve Reîsülküttâb Mustafa Efendi Koleksiyonlarında bulunmaktadır. bk. İsmail E. Erünsal (1991). "Âşir Efendi Kütüphanesi", *DİA*, IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 8.

Okudup anın evlâd-ı kirâmın
Sa'âdet bâğının sero-i hurâmın 26

Ana nazm itdim ahsar bir risâle
Ki feyz-i ma'rifet ide isâle 28

35. beyitte de eseri H. 1153'te (M. 1740) tamamladığını ve adının *Nazm-ı Giridî* olduğunu belirtir:
Yüz elli üçde dizdim bu ferîdi

Kodum nâmını hem *Nazm-ı Giridî* 35

Yukarıda da ifade edildiği gibi Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin teşviki ve himayesiyle İstanbul'a gelen Ahmed Resmî, onun oğlu 'Âşir Efendi'ye dersler vermiş ve istifade etmesi için de bu sözlüğü hazırlamıştır. Eser 1740'ta yazıldığına göre 'Âşir Efendi o sırada 11 yaşında olmalıdır. Ahmed Resmî, sözlüğün 7. kıt'asının 10. beytinde 'Âşir Efendi'nin adını anıp ona nasihat eder:

Eyü âdemle konuş eylik öğren ey 'Âşir
Köti nedîm ü müsâhib iderler âdeme reng 7/10

3.2. *Nazm-ı Giridî*'nin Şekil ve Muhteva Hususiyetleri

Nazm-ı Giridî, mesnevi nazım şekli ile yazılmış 35 beyitlik giriş bölümü ile beyit sayıları 7 ila 19 arasında değişen 14 kıt'adan meydana gelmektedir. Eserin toplam beyit sayısı 203'tür. *Nazm-ı Giridî*'nin bu nüshasında pek çok manzum sözlükte yer alan bir hâtime bölümünün olmaması, eserin aslında daha hacimli olabileceğini akla getirmektedir. Bu husus ancak eserin varsa başka nüshalarının bulunmasıyla açıklığa kavuşacaktır.

Her kıt'anın sonunda bir nasihat beyti ve ardından bir takti beyti yer almaktadır. Genellikle kenara yazılan bu nasihat beyitlerinde "sahh" kaydı yer almaktadır.⁶ 1. kıt'ada nasihat beyti sayısı ikidir (1/17, 1/18). Böylece eserde kıt'a sonlarında 15 nasihat beyti, 14 de takti beyti yer almaktadır. 35 beyitlik giriş bölümü de bu sayıya dâhil edildiğinde 203 beyitlik eserin sözlük kısmı 139 beyittir. Sözlük dışında kalan beyit sayısı ise 64'tür. Kıt'aların başında aruz bahrini ve aruz kalıbını belirten başlıklar yer almaktadır.

Eserin beyit sayısı, asıl sözlük kısmı, nasihat ve takti beyitleri şu şekildedir:

Kıt'a No.	Beyit Sayısı	Sözlük Kısmı	Nasihat Beyti	Takti Beyti
Giriş	35	-	-	-
1. Kıt'a	19	1-16	17 ve 18. beyitler	19. beyit
2. Kıt'a	10	1-8	9. beyit	10. beyit
3. Kıt'a	14	1-12	13. beyit	14. beyit
4. Kıt'a	19	1-17	18. beyit	19. beyit
5. Kıt'a	14	1-12	13. beyit	14. beyit
6. Kıt'a	8	1-6	7. beyit	8. beyit
7. Kıt'a	11	1-9	10. beyit	11. beyit
8. Kıt'a	8	1-6	7. beyit	8. beyit
9. Kıt'a	10	1-8	9. beyit	10. beyit
10. Kıt'a	10	1-8	9. beyit	10. beyit
11. Kıt'a	9	1-7	8. beyit	9. beyit
12. Kıt'a	11	1-9	10. beyit	11. beyit
13. Kıt'a	7	1-5	6. beyit	7. beyit
14. Kıt'a	18	1-16	17. beyit	18. beyit
TOPLAM	203 beyit	139 beyit	15 beyit	14 beyit

Eserin giriş bölümü mesnevi nazım şekliyle yazılmış ve *aa, bb, cc...* şeklinde kafiyeleşmiştir. Kıt'alar ise *aa, xa, xa...* şeklinde kafiyeleşmiştir.

203 beyitlik eserin 129 beytinde mürdef, 57 beytinde mücerred, 11 beytinde mukayyed, 6 beytinde müesses kafiye kullanılmıştır. Mürdef kafiyelerin 105'i elifli, 14'ü yâlı, 10 tanesi de vâvlı mürdef kafiye'dir. Asıl sözlük bölümünde redifin kullanılmadığı eserin giriş bölümündeki 12 beyitte ek hâlinde redif, 2 beytinde de kelime hâlinde redif kullanılmıştır. Kafiye hatasının görülmediği eserde bir yerde kafiye için *şengül* kelimesi *şengil* şeklinde harekelenmiştir (8/8).

Eserde 8 farklı aruz kalıbının kullanıldığı görülür. 2, 4, 5, 7, 8 ve 13. kıt'alarda (69 beyit) müctes bahrinin *mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*, giriş bölümünde (35 beyit) hezec bahrinin *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*, 14. kıt'ada (18 beyit) hezec bahrinin *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*, 3 ve 6. kıt'alarda (22 beyit) remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*, 1. kıt'ada (19 beyit) mütekârib bahrinin *fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül*, 12. kıt'ada (11 beyit) recez bahrinin *müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün*, 9. kıt'ada (10 beyit) münserih bahrinin *müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün*, 10. kıt'ada (10 beyit) hafif bahrinin *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* ve 11. kıt'ada (9 beyit) muzâri' bahrinin *me'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Şairin

⁶ Eserde kenara yazılmış beyitler şunlardır: 35, 1/18, 2/9, 3/13, 4/18, 5/3a, 5/13, 6/7, 7/10, 8/7, 9/9, 10/9, 11/8, 12/10, 13/6, 14/17.

müctes bahrini daha çok tercih edişi dikkat çekmektedir. Hem bu bahrin tercih edilen kalıbının son cüzünün *fa'lün* olabilmesi hem de açık-kapalı hecelerdeki hareketlilik üç dilin kelimelerinin daha rahat dizilmesini sağlamıştır. Şairin aruz uygulamaları değerlendirildiğinde 9. kıt'ada kullanılan *müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün* kalıbını kullanmada daha başarılı olduğu görülecektir.

Eserde kullanılan aruz kalıpları şu şekildedir:

Kıt'a No.	Beyit Sayısı	Aruz Bahri	Aruz Kalıbı
Giriş	35	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün</i>
1. Kıt'a	19	Mütekârib	<i>Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül</i>
2. Kıt'a	10	Müctes	<i>Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün</i>
3. Kıt'a	14	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât</i>
4. Kıt'a	19	Müctes	<i>Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün</i>
5. Kıt'a	14	Müctes	<i>Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün</i>
6. Kıt'a	8	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
7. Kıt'a	11	Müctes	<i>Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün</i>
8. Kıt'a	8	Müctes	<i>Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün</i>
9. Kıt'a	10	Müsterih	<i>Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün</i>
10. Kıt'a	10	Hafif	<i>Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün</i>
11. Kıt'a	9	Muzâri'	<i>Mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün</i>
12. Kıt'a	11	Recez	<i>Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün</i>
13. Kıt'a	7	Müctes	<i>Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün</i>
14. Kıt'a	18	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün</i>

Eserde aruz vezni gereği iki yerde kaynaştırma yapılmıştır: *dev'üştür* 1/6, *nüşşâb'ok* 1/16. Bir aruz kusuru olarak görülmeyen medde (imâle-i memdûd) sık sık başvurulmuştur.⁷ Sonu nûn harfi ile biten *rân* 1/4, *'ikyân* 3/8, *mâdiyân* 7/4 kelimelerinde de imâle-i memdûd yapıldığı görülür. Yer yer Türkçe kelimelerde de med (imâle-i memdûd) yapılmıştır. *Altun* 3/7, *altundur* 3/8, *taşdır* 6/2, *çığ* 11/4, *yagmur* 12/7, *yaz* 14/4 med yapılan Türkçe kelimelerdir.

Nazm-ı Giridî' de Arapça ve Farsça bazı kelimelerin vezne uydurularak kullanıldığı görülür: *'Akl'* *akul* 1/11, *hicr/hicir* 1/14, *nebl/nebel* 1/16, *sorb/sorub* 2/3, *hizb/hizib* 4/12, *necl/necel* 5/1, *zı'r/zı'ır* 6/5, *kerm/kerim* 8/1, *sahn/sahın* 14/10 kelimeleri bunlardandır. Yine *cum'a* anlamına gelen *âdîne* kelimesi *âdine* olarak kısaltılmıştır (12/9). Aslı *pârsâ* olan kelimenin vezin ve kafiye gereği *pârsây* şeklinde kullanıldığı görülür (1/12). Yine aslı *"ya'nî"* olan kelimenin son hecesinin vezne göre uzun ve kısa olarak kullanımı söz konusudur. Üç yerde (3, 6/3, 14/9) son hecesi kapalı hece olarak düşünülen *ya'nî* kelimesinin altı yerde (2/2, 3/4, 5/2, 7/7, 9/6, 10/7) son hecesi açık hece olarak değerlendirildiği görülmüştür. Bu yüzden metne de vezne göre uzun ve kısa olarak alınmıştır. Eserde yer yer zihafa başvurulmuştur. Zihaf yapılan kelimeler şunlardır: *hulkîdir* 27, *Türkîdir* 30, *nüşşâb'ok* 1/16, *rûşenî* 2/1, *serâvil* 4/1, *mûze* 4/3, *sânî* 5/8, *dîger* 5/8, *'andelîb* 7/5, *kurkî* 7/5, *kâşûr* 8/3, *şebdîz* 8/3, *yâhûd* 10/1, *bîmârî* 12/6, *dirgâm* 13/3.

Eserde bir aruz uygulaması olan ulamaya da sıkça başvurulmuştur.⁸ Yine aruzda açık bir hecenin kapalı okunması ve bir miktar uzatılması anlamına gelen imâleye de Türkçe kelimelerde daha çok olmak üzere sık sık başvurulduğu görülür. Bazı mısralarda vezin aksamıştır (1/15a, 1/16a, 2/10b, 4/19b).

Sözlükte bugünkü Türkçe için arkaik sayılabilecek kelimelere yer verilmiştir: *Geyür-* (giydir-) 6, *egin* (sırt, arka) 6, *tamu* (cehennem) 1/3, *od* (ateş) 1/3, *sünü* (süngü) 1/16, *biti* (mektup) 4/5, *segi* (şarap) 4/10, *süci* (şarap) 4/10, *yarar* (kahraman, cesur) 4/11, *yalın* (alev) 5/10, *uyan* (dizgin) 5/11, *iviş* (acele etme) 7/1, *genez* (kolay) 8/6, *uçmak* (cennet) 12/7, *çegzen-* (dön-, devret-) 14/8, *kıg* (koyun, keçi dışkısı) 14/16 bunlardandır. *Kurdcığaz* kelimesinde de küçültme ekinin daha çok eski Anadolu Türkçesinde görülen şekli kullanılmıştır (6/6).

Nazm-ı Giridî' de bazı manzum sözlüklerde görüldüğü gibi verilen karşılığın Arapça veya Farsça olduğunu gösteren ifadelere rastlanmaz. Genel olarak kelimelerin dil belirtilmeden üç dildeki karşılıkları

⁷ Med yapılan kelimeler: *bârgâh* 2, *lık* 17, *tahsil* 33, *tekmil* 33, *Allâh* 1/1, *rûy* 1/4, *halk* 1/5, *dest* 1/6, *mizmâr* 1/8, *âb* 1/9, *yenbû'* 1/9, *karh* 1/10, *hâk* 1/11, *gerd* 1/11, *hûş* 1/11, *râstî* 1/12, *sezâ-vâr* 1/13, *nehr* 1/15, *rûd* 1/15, *nîk* 1/19, *hadîd* 2/2, *sîm* 2/2, *'adb* 2/4, *tîg* 2/4, *pîş-keş* 2/7, *nâm-hâ-yı* 2/8, *menâlden* 2/9, *bâb* 3/1, *reml* 3/2, *gurg* 3/3, *utrûş* 3/4, *şîr* 3/5, *fahl* 3/8, *kıf* 3/9, *tab'* 3/12, *hoy* 3/12, *mahzûf* 3/14, *âstîn* 4/1, *sûrdur* 4/4, *hûh* 4/7, *sîb* 4/7, *bîh* 4/14, *habîb* 4/15, *dost* 4/15, *râm* 4/16, *ibn* 5/1, *hiş* 5/2, *dûr* 5/6, *dest* 5/7, *nitâk* 5/11, *kayn* 5/12, *sûrh* 6/5, *ferrûcdur* 6/5, *dûd* 6/6, *hilâl* 7/2, *regâm* 8/1, *tıyn* 8/1, *mürtâh* 8/2, *bâmâdâd* 9/4, *çâşt-gâh* 9/4, *bâş* 10/8, *biştâb* 10/8, *tel'âl* 10/8, *yârdur* 10/9, *hafif* 10/10, *horden* 11/1, *firâz* 11/2, *mahîz* 11/3, *kürâ'* 11/4, *penîr* 11/4, *'anâk* 11/5, *nulhâz* 11/6, *râz* 11/7, *rağif* 11/7, *kelâm* 11/8, *mekfûfîdur* 11/9, *nîk* 12/1, *mîgdîr* 12/2, *mahsûldür* 12/4, *fûm* 13/1, *midrâr* 14/3, *perhîz* 14/8, *nefy* 14/12, *gûy* 14/15.

⁸ Ulama örnekleri şunlardır: *itmek* için 5, *bilmekden* özge 12, *çün* öğrendim 22, *anun* *evlâd-ı* 26, *çün* *anda* 27, *itdim* *ahsar* 28, *yer* *arz* u 1/2, *âteş* *od* 1/3, *dâmen* *etekdir* 4/1, *serâvil* *izâr* 4/1, *bin* *oldı* 4/9, *mül* *ile* 4/10, *kâlemdir* *er* 4/17, *eb* *ana* 5/1, *pes* *öte* 5/8, *âher* *oldı* 5/8, *kuşagin* *adı* 5/11, *tevâzu'* *ile* 5/13, *elsiz* *akta'* 7/3, *kaplan* *ile* 7/4, *kebûter* *oldı* 7/5, *rez* *asma* 8/1, *den* *ez* 10/1, *çok* *oldı* 10/6, *mehlen* *âheste* 10/8, *muzârî'* *ahreb* 11/9, *sâlim* *eczâsı* 12/11, *çeç* *oldı* 13/1, *cev* *oldı* 13/1, *zaygam* *arşlan* 13/2, *heysam* *arşlan* 13/3, *keçidir* *egilmek* 13/5, *câhil* *olan* 13/6.

verilmiştir (*Semâ âsumân gök yer arz u zemîn 1/2, Sakar dûzah u tamu nâr âteş od 1/3 gibi*). Bazen bir kelimenin Arapça ve Farsçası verilirken Türkçesinin verilmediği görülür (*Çü cennet behişt oldı 1/3, Fakîre di su'lûk ü miskîn gedây 1/7, Küvve revzen pencere kenz ü hazîne dahme genc 3/5 gibi*). Eserde Türkçe karşılık genellikle bir iken Farsça, özellikle Arapça karşılıkların daha çok verildiği görülür. Arapça kelimelerde bir anlam etrafındaki pek çok kelimeyi vermesiyle eserde detaylı bir Arapça kelime kadrosu oluşmuştur. Türkçe *arslan* ve Farsça *şîr* kelimelerine karşılık Arapça *gazanfer, esed, leys, hâris, dilhâs, hizebr, kasoere, haydar, zaygam, üsâme, dirgâm, hirmâs* ve *heysam* şeklinde on üç kelime verilmiştir (13/2-3). Çöl anlamına gelen Türkçe *yazı*, Farsça *beyâbân* kelimesinin verildiği beyitte Arapça *tenûfe, mehme, feyfâ, felât, sebseb, beydâ* ve *fedfed* şeklinde yedi kelime verilmiştir (14/14). *Su* kelimesine karşılık Farsça *âb* kullanırken Arapça *karâh, 'azb, mâ', gadak* şeklinde dört karşılık verilmiştir (1/9). Benzer bir şekilde *kılıç* kelimesine Farsça *tîg* karşılığı verilirken aynı musrada Arapça *cürâz, seyf, hüsmâm*, ve *'adb* şeklinde dört karşılık verilmiştir (2/4). Yine Türkçe *deniz* kelimesine karşılık Farsça *deryâ* kelimesi verilirken Arapça *lucce, dâmâ, yemm* ve *bahr* kelimeleri verilmiştir (3/10). Bu husus eserdeki üç dile ait kelime sayılarına da yansımıştır.

Eserin sözlük kısmında tekrarlarla birlikte 365 Türkçe, 447 Farsça ve 752 Arapça ifade birbirine karşılık olacak şekilde kullanılmıştır. Bu sayıların içinde tamlama/terkib şeklindeki birleşik yapılar yalnız bir anlamı karşıladıkları için tek sayılmıştır. Birden fazla kullanılan kelimeler bu sayıya kullanım sayısı kadar dâhil edilmiştir. Eserde tekrar edilen kelimeler söz konusudur. Türkçe kelimeler arasında dört yerde anılan *yağmur* (1/15, 3/12, 12/7), üç yerde tekrar edilen *altın* (2/2, 3/7, 3/8) bunların tamamında aynı anlamda kullanılmışken üç yerde kullanılan *gök* kelimesi (1/2, 4/14, 6/1) *yeşil, mavi* ve *gökyüzü* anlamlarıyla kullanılmıştır. Tekrar edilen diğer kelimeler ikişer kez kullanılmıştır. Sesteş olan *yiüz* kelimesi bir yerde *çehre* (1/4), bir yerde de sayı anlamıyla (4/9) kullanılmıştır. Diğer Türkçe kelime tekrarlarında sesteşlik ya da iki anlamlılık yoktur.⁹ Farsça kelimelerde de tekrarlar söz konusudur. En çok tekrar edilen kelime dört kez tekrar edilen *yağmur* anlamındaki *bârân* kelimesidir (1/15, 3/12, 12/7, 14/3). *Şîr* kelimesi iki yerde *süt* (3/5, 11/3), bir yerde ise sesteşi olan *arslan* anlamında tekrar edilmiştir (13/2). Diğer tekrarlarda sayının genellikle iki olduğu görülür. Bu ikili tekrarların bazılarında “bulut” anlamındaki *ebr* (12/2, 14/3), “toz” anlamındaki *gerd* (1/11, 2/6), “gece” anlamındaki *şeb* (3/6, 9/4), “altın” anlamındaki *zer* (2/2, 3/7) gibi aynı kelimenin aynı anlamda iki kez kullanılması söz konusudur.¹⁰ Çok anlamlı bazı kelimelerin iki farklı anlamının verilmesi şeklinde de tekrarlar rastlanır. “Meyve” (3/9) ve “üzerinde” (10/2) anlamında *ber*, “ağır” (2/1) ve “pahalı” anlamındaki *girân* (2/3) veya “bülbul” (7/5) ve “bin” (4/9) anlamına gelen *hezâr* kelimelerinin tekrarında farklı anlamda kullanım söz konusudur.¹¹ Yine ses yapısı aynı olan sesteş tekrarlar da rastlanır. “Çan” (1/6) ve “gir” (1/13) anlamındaki *derây*, “yara, çiban” (1/10) ve “sakal” (7/3) anlamındaki *rîş*, “ırmak” (1/15) ve “kopuz şeklinde bir çalgı” (1/8) anlamındaki *rûd* kelimesi bu şekildeki örneklerdendir.¹² Arapça kelimeler arasında en çok tekrarlanan kelime üç kez kullanılan *'akl* (1/11, 1/14, 9/5) ile “yağmur” anlamındaki *matar* kelimesidir (1/15, 12/7, 14/3).¹³ Müellif bir yerde Arapça ırmak anlamındaki *şîr'a* ve “müzik aletindeki tel” anlamındaki *şer'a* kelimesini Farsçada her iki anlama gelen *rûd* kelimesi ile karşılamıştır (1/8).

Eserde yer yer Türkçe tamlamalara, birleşik yapılara; Farsça izafet terkiplerine, Arapça tamlamalara da yer verilmiştir. Türkçe birleşik yapılar arasında *yol gösteren 1/1, okun nişânı 2/5, ağaç dalı 3/9, ağacın yaprağı 4/14, sunun kabarcığı 4/15, er gören 'avrat 4/17, ton bağı 4/17, güneş toğan yir 5/3, karı peçesi 5/9, çay suyu 6/2, çakıl taş cüzleri 6/3, tagılmış nesnelere 6/6, yeni ay 7/2, asma çubuğu 8/1, gerekli işler 8/5, dünki gün 9/3, kaçacak yer 9/7, sığınacak yer 9/7, ağır ol 10/8, gizli söz 11/7, başı çekzenmiş 14/8, kötü huylu 14/9, sevinmiş kimse 14/10, taşlu yer 14/14, gözyaşı 14/16, parmak bogumları 14/16* sayılabilir. Farsça ifadelerde de birleşik yapılara rastlanır. *Reh-nümây 1/1, cây-ı güzer 3/11, âb-ı rûd 6/2, seng-i rîze 6/3, meh-i nev 7/2, âheste bâş 10/8, yek-şenbe 12/9, bed-hû 14/9, bend-i engüştân 14/16* bunlardandır. Arapça kelimelerin bazıları Arapça tamlama şeklinde iken bazıları Farsça izafet terkibi yapısında kullanılmıştır. *Mâ'-i vâdî 6/2, mâ'-i bathâ 6/2, dâru's-selâm 12/7, yevmü'l-ahad 12/9* bunlardandır. Bir yerde Farsça ile Arapça kelimenin izafet terkibi şeklinde kullanıldığı görülür (*bend-i izâr 4/17*).

Nazm-ı Giridî'deki kıt'aların kendi içinde -bazı sözlüklerde olduğu gibi- konu bütünlüğü yoktur. Yine de yer yer bazı beyitlerde bir konu etrafında kelimelere yer verildiği görülür. Bir beyitte Araplardaki

⁹ İki kez kullanılan Türkçe kelimeler şunlardır: *açık, arslan, aşağı, at, bugday, bulut, çok, dam/tam, deve, ev, gice, gönül, kapu, süd, toprak, toz, ulu, yavaş, yemiş, yeni, yıl, yüce*.

¹⁰ Diğer örnekler: *âb, bend, besâ* (bir örnekte *besî* şeklinde), *biyâ, cây, dest, firâz, nev, râm, refen, sâl, şütür* (bir örnekte *üştür* şeklinde), *tâze, zeyrek*.

¹¹ Diğer örnekler: *kenâr* (sahil, ufuk), *nây* (ney, gırtlak).

¹² Diğer örnekler: *ger* (eğer, uyuz), *sîr* (sarımsak, tok).

¹³ İki kez kullanılan Arapça kelimeler şunlardır: *ayn* (göz, altın), *fecr, hicr* (akıl, kısarak), *izâr, leben, leyl, mâ', medîne* (şehir, özel isim), *metâ* (arka, nereden), *sabâh, senâ* (aydınlık, yükseklik), *yesîr* (az, kolay), *yevm*.

put adları verilmiştir (2/8). Bazı beyitlerde sayılar üzerinde durulmuştur (4/8-9). Üç beyitte atlar isimleri ve yarıştaki sıralarına göre aldıkları bazı isimlere (8/2-4). Onuncu kıt'ada ek, edat ve zamir türünden yapılarla yer verilmiştir.

Müellif ek almış yabancı asıllı kelimeleri Türkçe olarak kabul etmiş ve Arapça-Farsça kelimelere karşılık olarak vermiştir (*bahâli* 2/3, *haberci* 5/2, *edebliü* 7/9, *hastelik* 12/6, *gussalu* 14/2 gibi)

Sözlükte bir kelimenin karşılığı daha çok "-dır" ekiyle ifade edilmiştir. Vezne göre ekin eklendiği kelime değişebilmiştir (*Ahad yekî biricikdir* 4/8, *bakar seordir öküz* 5/5 gibi). Bir yerde ek "durur" şeklinde kullanılmıştır (*sûziş durur yankın* 14/9). Müellif bir kelimenin diğer kelimeye karşılık geldiğini kimi zaman "oldu" ifadesiyle belirtir (*Çü cennet behişt oldı* 1/3 gibi).¹⁴ Bazen vezne göre "olur/olupdur" ifadesi kullanılmıştır (*hasîr ü sicn olur zindân* 14/5, *kayh olupdur rîm irin* 12/6 gibi).¹⁵ Bir yerde "bil" ifadesi kullanılmıştır (*Bil 'ineb engûr üzüm* 6/1). Bazen karşılık olan kelimeler için "de" (söyle anlamında) ifadesi kullanılır (*kuşluga di çâşt-gâh* 9/4 gibi).¹⁶ Benzer bir şekilde "denildi" ifadesinin (*dinildi ton bagına tikke* 4/17 gibi)¹⁷ "derler" ifadesinin de kullanıldığı görülür (*tama dirler sath u bâm* 12/2 gibi).¹⁸ Müellif bazen "adı/adıdır" şeklinde de kelimenin karşılığı olan diğer kelimeyi vermiştir (*himârın adı har* 3/10 gibi).¹⁹ Kimi zaman bir kelimenin diğer dildeki karşılığı verilirken "nedir" anlamında "ne" kelimesinin kullanıldığı görülür. "Ne" ifadesinin yeri vezne göre değişebilmektedir (*sarık ne sib destâr* 4/1, *ne lihye rîş ü sakal* 7/3 gibi).²⁰ Aruz kalıbına göre pek çok kelimenin arasına "ve" anlamındaki atf vâvının veya "ile" edatının bulunduğu görülür (*îlâh ile Allâh Tanrı Hudây* 1/1, *mahall ü megân u mekân oldı cây* 1/2 gibi). Yine vezne göre atf vâvının veya "ile"nin kullanılmadığı yerler de vardır (*Sahîfe nâme bitidir yerâ'a hâme kalem* 4/5 gibi).

Kelimeler sıralanırken vezin gereği "çü, dahı, hem, ya'nî" kelimelerinin vezindeki boşluğu doldurmak üzere kullanıldığı görülür.

3.3. Eserin Nüshası ve Yöntem

Sözlüğün tespit edilebilen nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Âşir Efendi Bölümü 381 numarada kayıtlıdır. Nesih hatla istinsah edilen nüshanın kıt'a başları ve harekeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 15 varak tutarındaki nüsha, tek sütuna 15 satır olarak yazılmıştır. Eserde istinsah kaydı yoktur. Bazı kelimelerin üzerinde düzeltmeler vardır. Kenara beyitler eklenmiş; bunlara da "sahh" kaydı konmuştur. Böylece kenarda 15 beyit ve bir mısra yer almaktadır. Eserin 'Âşir Efendi için yazıldığı düşünüldüğünde bu nüshanın aynı zamanda iyi bir hattat olan 'Âşir Efendi tarafından yazılmış olma ihtimali söz konusudur. Yine eser üzerindeki düzeltme ve "sahh" kayıtlarından bizzat müellifin kontrolünden geçmiş ya da onun tarafından yazılmış bir nüsha olabileceğini de düşündürmektedir.

Bu makalede hazırlanan metnin sözlük bölümünde okuyucuya kolaylık sağlaması için Arapça kelimeler koyu, Türkçe kelimeler eğik, Farsça kelimeler koyu/eğik yazılmıştır. Az da olsa kelimelerin sözlüklerdeki şekilleri ile eserdeki farklılıklar dipnotlarla belirtilmiştir. Nüshanın varak numaraları metnin solunda köşeli parantezle gösterilmiştir. Kıt'alar numaralandırılmış, her kıt'anın beyitlerine kendi içinde ayrı numara verilmiştir. Dipnotlarda önce kıt'a numarası, ardından eğik çizgi ve beyit numarası verilmiştir. Buna göre mesela 7. kıt'anın üçüncü beyti 7/3, 11. kıt'anın sekizinci beyti 11/8 şeklinde gösterilmiştir. 35 beyitlik giriş bölümü için doğrudan beyit numarası verilmiştir (6, 18, 23 gibi).

Nüshada az da olsa bazı kelimelerde harflerin noktalarının ya konmadığı ya da yanlış bulunduğu görülmektedir. Bu durum dipnotla gösterilmemiştir. Nokta yanlışlığı yapılan kelimeler şunlardır: *cürâz* 2/4, *'ayka* 3/11, *cûje* 6/5, *asla'* 7/3, *gıtrîf* 12/1, *escüm* 14/3.

Nüshada bildirme eki genellikle düz ünlülü olarak harekelenirken (*uykudur* 11/7) kimi örneklerde yuvarlak ünlülü kullanılmıştır (*mukarrerdür* 20, *azdur* 4/3, *yılandur* 4/13, *suyudur* 6/2, *sürüdür* 11/5). Birlik olması için eserin yazıldığı yüzyıl da dikkate alınarak metne alırken uyuma göre yuvarlak ve düz şekilde alınmıştır (*uykudur*, *mukarrerdir*, *azdır*, *yılandır*, *suyudur* gibi).

İkinci tekil iyelik eki ile tamlayan ekinde genellikle düz ünlü tercih edilmişken az da olsa bazı örneklerde yuvarlak ünlü gösterilmiştir (*anun* 3, *bâgınun* 26, *agacın* 4/14). Bu eklerde de birlik olması için metne uyuma göre alınmıştır (*anın*, *bâgınun*, *agacın* gibi). *Yer* ve *yir* olarak iki şekilde yazılıp harekelenen kelime 18. yüzyılda kelimenin iki şeklinin de kullanıldığı düşünüldüğünde eserde geçtiği şekliyle alınmıştır.

¹⁴ Diğer örnekler için bk. 1/2, 1/6, 2/6, 3/6, 4/1, 4/9, 4/15, 5/2, 5/8, 5/12, 6/4, 7/5, 9/1, 12/5, 12/9, 13/1, 14/1, 14/3, 14/4, 14/7, 14/15.

¹⁵ Diğer örnekler için bk. 5/4, 8/2, 12/6.

¹⁶ Diğer örnekler için bk. 1/7, 1/15, 4/8, 4/11, 7/4, 8/1, 8/6, 9/7, 10/4, 11/3, 11/4, 12/5, 12/7, 12/8, 13/1, 14/4.

¹⁷ Diğer örnekler için bk. 2/5, 2/7.

¹⁸ Diğer örnekler için bk. 4/9, 5/7, 7/2, 12/3.

¹⁹ Diğer örnekler için bk. 2/8, 5/11, 7/7, 9/6, 11/5.

²⁰ Diğer örnekler için bk. 4/7, 7/1, 7/3, 7/4, 7/6, 8/1, 8/4, 9/1, 10/5, 12/3, 13/1, 13/3, 14/6.

4. Metin

[1b]

Bismillāhirrahmānirrahīm
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ulün

1. Be-nām-ı 'Ālim ü 'Allām u Settār
Raḥīm ü 'Ātīf u Raḥmān u Ğaffār
2. Sipās u ḥamd ü şükr-i bī-nihāye
Cenāb-ı bārgāh-ı kibriyāya
3. O sulṭān-ı 'azīmü'ş-şāna ya'nī
Ki anıñ vaż'ıdır elfāz u ma'nī
4. Yaradı muhtelif nuṭq u luġātı
Aña ilḥāq idüp kilik ü devātı
5. Virüp insāna nuṭq u fehm ü idrāk
İzāle itmek için küfr ü işrāk

[2a]

6. Muḥammed Muştafā'yı kıldı irsāl
Geyürdi egnine teşrīf-i iclāl
7. Hidāyet rāhınıñ bedr-i münīri
Gürüh-ı enbiyānıñ şāh u mīri
8. Şalāt ile selām ol nūr-ı nūra
Daḥı aşḥābı erbāb-ı sürūra
9. Nücüm-ı āsumān-ı dīn ü millet
Şeref-baḥş-ı şudür-ı ḥill ü ḥürmet

Beyān-ı bā'ış-i nazm-ı ferāyid

10. Şalāt ü ḥamdi tetmīm itdi ḥāme
Teveccüh itdi tebyīn-i merāma
11. Luġat çünkim 'ulümüñ evvelidir
'Arabca her lisānıñ ecmelidir
12. Güzeldir Fārisī hem luṭfı çoḡdur
Anı bilmekden özge çāre yoḡdur

[2b]

13. Niçe manzūme yazmuş ehl-i 'irfān
Ki zaḥmet çekmeye ḥıfzında şıbyān
14. Kimisi Fārisī bābını açmuş
Kimi baḥr-ı 'Arab dürrini saçmış
15. Celīdir herkese luṭf-ı 'amīmi
Müşāheddir hele nef'-i 'azīmi
16. Luġatle aşınalık kesb iderler
Daḥı vezn ü buḥūrı celb iderler
17. Ṭabī'at līk sālimidir ezelde
Ne görse meyl ider cidd ü hezelde

18. Gerekdir ibtidā bir ṭab'ı şāfī
Ki ta'līmi ola şıbyāna vāfī
19. Ma'āzallāh eger bir cāhil-i dūn
Ki fehm itmez ola vezn ile mevzūn
- [3a] 20. Mu'allim olsa bir ṭab'ı nazīfe
Muḳarrerdır ḥasāret ol nahīfe
21. Bu 'abd-i 'āciz ü nāçiz ü nā-kām
Bi-'avn-i Ḥālīk-ı ezmān u eyyām
22. Oḳıdım hem oḳıtdım çok luḡātı
Çün öğrendim 'arūz u fāşılātı
23. Maḳarr u mevlidim olan Girid'den
Gelüp İstanbul'a Baḥr-ı Sefid'den
24. Ricāl-i devletiñ bir eşrefine
Recā ile yanaşdırdım sefīne
25. Re'īs-i zevraḳ-ı fazl u kitābet
Naḳīb-i devlet ü şān u nebāhet
26. Oḳıdup anıñ evlād-ı kirāmın
Sa'ādet bāḡınıñ serv-i ḥırāmın
27. Çün anda ḥulḳīdir luṭf-ı selīḳa
Necābet ile eṭvār-ı enīḳa
- [3b] 28. Aña nazm itdim aḥşar bir risāle
Ki feyz-i ma'rifet ide isāle
29. Müzekkir ola ol zāt-ı şerīfi
O maḥdūm-ı kerem 'izzet elifi
30. 'Arabca Fārisī hem Türkīdir bu
Şanasın bir şadef üç dürlü lü'lü
31. Budur vech-i temeyyüz luṭf-ı zā'id
Ṭoḳanmaya buña bir ṭab'ı bārid
32. Recām oldur ki ol 'ālī-nişāba
Bu fihris ola ebvāb-ı kitāba
33. Merām u maṭlabın taḥşīl itsün
Fünün u nüşhayı tekmīl itsün
34. Ola 'ömri ṭavīl ü 'izzi sermed
İki 'ālemde zevḳ u 'ayşı erḡad
35. **Yüz elli üçde** dizdim bu ferīdi
Ḳodum nāmını hem **Nazm-ı Giridī**

1

El-baḥrū'l-müteḳārib ve huve fe'ülün fe'ülün

[4a] *Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül*

1. **İlāh ile Allāh Tañrı Ğudāy**
Dağı **hādī yol gösteren reh-nümāy**
2. **Semā āsumān gök yer arz u zemīn**
Mağall ü meğān u mekān oldı **cāy**
3. **Sakar dūzah u tamu nār āteş od**
Çü cennet **behīst** oldı **dār ev sarāy**
4. **Yañāk Ğadd ü ruĞ vech ile rūy yüz**
Fehiz rān uyluĞ ayak ricl ü pāy
5. **Şefe leb dudaĞ dil zebān u lisān**
Boğaz Ğancere Ğalk ĞulĞüm u nāy
6. **Ağız fem dehān oldı yed dest el**
Ba'ir ü dev' ũştür ceres çañ derāy
7. **Racül merd ü er mer'a zen 'avrata**
FaĞire di şu'lūk ü miskīn gedāy
8. **Kirān 'ūd u barbuĞ Ğopuz şer'a rūd**
[4b] **Kiriş dağı dūdikle mizmār nāy**
9. **ĞarāĞ 'azb ü mā' ü ĞadaĞ āb şu**
Çü yenbū' çeşme çamurdur Ğamāy
10. **Ta'ab renc ü zaĞmet çıban ĞarĞ riş**
Isıtma vü Ğummā teb ü veyl ü vāy
11. **'Afer Ğāk toprak hebā[b] gerd toz**
'AĞıl Ğūş uş fikr ü endīşe rāy
12. **Hüdā rāstī toĞruluk kızb ü zūr**
Dürüg u yalandır veri' pārsāy
13. **ĞaĞıĞ u cedir ü Ğamīn u Ğariy**
Sezā-vār lāyık gir udĞül derāy
14. **Ğicir lübb ü nühye Ğired 'aĞla di**
Sene sāl ü yıl şehr ü meh bedr ü ay
15. **Mağar vadĞ u şü'büb bārān yaĞmur**
Neher nehr vādīye di rūd çay
16. **Nebel sehm ü tır ü Ğadeng nüşşāb' oĞ**

[5a]

1/8 şer'a: şir'a M. "Şer'a" Arapçada "müzik aletindeki tel" için kullanılır ki bu anlam "rūd" kelimesinin "saz teli" anlamına uygun düşer. Öte yandan "şir'a" ise ırmak, çay anlamıyla yine rūd kelimesinin "ırmak, çay" anlamına uygun düşmektedir. Beyitte müzik aletleri ve aksami söz konusu edildiği için "şer'a" şeklini uygun gördük.

1/9 Ğamāy: Ğamālāy M. Kelimenin aslı "Ğamā" dır.

1/11 'AĞıl: kelimenin aslı "'aĞıl" dır.

1/12 pārsāy: kelimenin aslı "pārsā" dır.

1/14 Ğicir: kelimenin aslı "Ğicr" dır.

1/15a mısradaki vezin aksamaktadır. Nebel: kelimenin aslı "nebl" dır.

1/15a mısradaki vezin aksamaktadır.

Süñü rümh u nize kemān qavs ü yay

17. Okı yaz ma‘arif güzeldir begim
Hudā tutdığın emri ide kolay
18. Yaman idene kim ki ihsān ider
Olur dār-ı dünyāda maqbül ü bay
19. Fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ül
Bu baħr-ı muqāribdir ey nık-rāy

2

El-baħrū’l-müctesü’l-maħbūn ve hüve mefā’ilün fe‘ilāt

Mefā’ilün fe‘ilātün mefā’ilün fe‘ilün

1. **Senā** vü **rūsenī** aydın ufuk **kenār** u **kerān**
Fetā cūvān [u] yigittir ağır **saqıl** ü **girān**
2. **Zehēb zer** altun u **āhen** hadīd ya‘ni demür
Lüceyn ü fiđda **gümiş sim** nukre ma‘den **kān**
3. **Nuħās** u **mis** bakır u **ānük** ü **sorub** kurşun
Bahālī ğālī girān u **raħiř** ucuz **erzān**
4. **Cürāz** u **seyf** ü **ħüsām** ile ‘ağb **tığ** kılıç
[5b] **Micenn** ü **cünne sipertürs** ü **derkadır** **kalқан**
5. **Hedef ğarāzla niřāne** okuñ niřāndır
Dinildi **demrene** hem **nařl** u **mi‘bele peykān**
6. ‘Acāc u **naq’** u **katām** u **rağām** u **gerd** ü **ğubār**
Toz oldu **ķuvvet** ü **řakatle mirre tāb** u **tüvān**
7. ‘Urāza tuħfe hediye ola çü **rāh-āverd**
Dinildi **pīř-keş** ü **armağan** aña ey cān
8. **Yeğüs** u **Nasr** u **Ye‘ük** u ‘Uzā Süvā’ u **Menāt**
şanem büt adı **veşen** cümle **nām-hā-yı bütān**
9. Hüner ğazāne vü māl ü menālden yegdir
Ma‘arif ü edebe kıymet olmaz iki cihān
10. Mefā’ilün fe‘ilātün mefā’ilün fe‘ilāt
Buña müctes maħbūn dinildi rüh-ı revān

3

El-baħrū’r-remelü’l-maħzūf ve huve fā’ilātün fā’ilātün

Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün

1. **Rükbe zānū** dizdir ammā **re’s** ü **hāme baş** u **ser**
Rızķ u **rüzīķüt** u **ķismet** hem **ķapudur bāb der**

2/3 sorub: kelimenin aslı “sorb”dur.

2/6 ‘Acāc: ‘Ucāc M.

2/10b mısradā vezin aksamaktadır.

[6a]

2. ‘Arş u saķf u dam u beyt ü *hāne* ev kum reml *riġ*
Hüsn ü *hübī*dir *güzellik* raṭb u meblül *yaş* u *ter*
3. Zî’b ü sirhān *gurg* kurd u fāre vü *müş* u *şıcan*
Hüt u nün *māhī* semek *balık* kanat u riş ü *per*
4. ‘Ayn u *çeşm* ü *dīde* göz *hācib*dir *ebrū* ya’ni *kaş*
Üzn ü sem‘ ile *kulaķ* *güş* hem *şagır* *utrüş* *ker*
5. Küvve *revzen* *pencere* kenz ü *hazīne* *daḥme* *genc*
Südde *dergeh*dir *ķapu* cānā *leben* *süd* *şır* der
6. Leyl ü *şeb* *gice* vü *gündüz* *yevm* ü *rüz* oldu *nehār*
Dıķ ü *hande* hem *tebessüm* *gülmek* *uyuz* *nuķbe* *ger*
7. Şarıķ u *şems* ü *zūkā* vü *yūh* u *beyzā* *āfitāb*
Mihr ü *hürşīd* ü *güneş*dir ‘ayn u *nażr* *altun* *zer*
8. Sām u *tibr* ü ‘asced ü ‘ikyān hem *altundur*
Mehr ü *kābīn*dir *nikāh* [u] *zevce* *erkek* *faḥl* *ner*
9. Hınṭa *gendüm* *bürr* ü *buġday* *düġn* ü *erzend*dir *ķaru*
Ferḥ u *şāh* u *ġuşn* *āġaç* *dalı* *yemiş*dir *ķıtf* *ber*

[6b]

10. Lücce vü *dāmā* vü *yemm* ü *baḥr* u *deryā*dır *deñiz*
Zaby u *āhūd*dur *geyik* *merkeb* *ḥimār*ın adı *ķar*
11. Şaṭṭ u *şāṭi* ‘udve *celhe* ‘ayķa vü *sāḥil* *kenār*
Cisr ü *mī’ber*dir *geçit* hem *köpri* *pül* *cāy-ı* *güzer*
12. Şinşine *hiccīn* ü *deydend*ir *nihād* u *ṭab’* *ḥüy*
Ġayş ü *bārān* *dīme* *yaġmur* hem ‘araķdur *ķoy* der
13. Şabr iden *maṭlūbını* *eyler* der-āġüş ‘ākıbet
Güyyā *tev’emdir* *ey* *cān-ı* *peder* *şabr* u *zafer*
14. Fā‘ilātün *fā‘ilātün* *fā‘ilātün* *fā‘ilāt*
Buña *ġavvāş-ı* *hüner* *baḥr-ı* *remel* *maḥzūf* der

4

Mine’l-baḥri’l-müctesi’l-maḥbūn ve huve *mefā‘ilün* *fe‘ilāt*

Mefā‘ilün *fe‘ilātün* *mefā‘ilün* *fe‘ilün*

1. Kum *āstīn* ü *yeñ* oldu *şarıķ* ne *sib* *destār*
Çü *zeyl* ü *dāmen* *etektir* *ķuman* *serāvīl* *izār*
2. *Besī* vü *vāfir* ü *ķok* *nāķış* u *kem* *eksik*dir
Ķalīl ü *neżr* *azacıķ*dır *ḥisāb* u *şayma* *şümār*

[7a]

3. *Ķıṭāb* u *ceyb* ü *yaķa* vü *edik* *mūze* *ḥufdur*
Yesīr ü *endek* ü *azdır* *zimām* *mehār* u *yular*
4. *Medīne* *mışr* u *beled* *ḥuşn* u *şehr* ü *ķal’a* *ḥişār*

Rabaḍ cidār ile *bārū* vü sūrdur *dīvār*

5. Şahīfe *nāme* bitidir yerā'a *hāme* kalem
Hıyāt u *sūzen* ü *igne deligi sem sūfār*
6. Lebīb ü 'ākıl u *zeyrek ğabī* vü aḥmaḵ *gūl*
Şaḳıḵ u *dāder* ü *ḳardaş refiḵ [mu]şāhib yār*
7. Hadīḳa *bāğçe* vü *bustān* u ḥūḥ *şeftālū*
Tufāḥ u *sīb* ne *elma rümān* u *nār* u *enār*
8. Aḥad *yekī* biricikdir *iki* vü *iḡnān dū*
Şelāşe *se* üçe di *dörde erba'* ile *çihār*
9. *Yigirmi bist* ile 'iḡrīn mi'e vü *şad* yüzdür
Şeş altı sittede dirlər *biñ* oldı *elf* ü *hezār*
- [7b] 10. 'Uḳār u *ḳahve* vü *rāḥ* u *müdām* u *ḳarḳaf mey*
Mül ile *bāde segi* hem *süci şarāb* ey yār
11. Kümi şücā' u *mübāriz yarar dilāverdir*
Süvār u *fāris* ü *atlu* di *şayda av* u *şikār*
12. Ḳabīle ümmet ü 'uḡbe vü *reḥt* ü *fırḳa ḥizib*
Fi'e vü *şirzime ma'şer gürūh alāy* u *tebār*
13. *Ḳarınca mūr* ile *nemle siñek zübāb* u *meġes*
Yılandır ey m ü *ḥaneş 'izrib eḑī eḡca' mār*
14. *Dıraḥt* ü *devḥa ağaç biñ kök ğaşām* u *aşıl*
Varaḳla berg ağacıñ yaprağı gök isfidār
15. Ḥabāb u *kūpele şunuñ ḳabarcığı* oldı
Ḥabīb dost saḳīm ile *ḥastedir bīmār*
16. Ğasīl ü *şüste yunulmuş nazīf* ü *tāhir pāk*
Zelül u *rām yavaş uyanıḵ yaḳuz bīdār*
- [8a] 17. 'Avān u *seyyibe kālem*dir *er gören avrat*
Dinildi *fon baġma tikke* ile *bend-i izār*
18. Tevekkül eyle Ḥudā'ya *ḳazāya rāzī* ol
Her işde pek eyü *sermāyedir şebāt* ü *ḳarār*
19. *Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilāt*
Buña mücteş maḥbün di ey *ḥuceste tebār*

4/12 ḥizib: kelimenin aslı "ḥizb" dir.

4/13 'izrib: 'azrem M.

4/14 gök: Farsça "kavak" anlamına gelen "isfidār" kelimesine karşılık kullanılan bu kelimenin böyle bir anlamı tespit edilememiştir.

4/15 kūpele: kübile M.

4/19b mısradaki vezin aksamaktadır.

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. **Veled velīd ü neceldir oğul hem ibn puser**
Peder baba eb ana ümmü vālide māder
2. **Ḳarīb ü rükn ü ḥamīm oldı ḥiṣ ya'ni ḥuṣım**
Nebī resül ü ḥaberci vü elçi peygamber
3. **Güneş toğan yire ḥāver ü maṭla' u maşrıḳ**
Şihāb u kevkeb ü yıldız sitāre vü aḥter
4. **Ḥaten ü şıhr u ḥusur güyegü olur dāmād**
Celī bedīd ü açık bint ü ibne kız duḥter
5. **Ḥamel bere kuzı gāv u baḳar [u] sevrdir öküz**
Aşağı taht ü fūrūd dur yukaru fevḳ u zeber
6. **Ba'īd ü dūr iraqdır emām u piş öndür**
Ḳadüm u tişe keserdir ü balta fe's ü teber
- [8b] 7. **Sivār u dest berencen bilezige dirler**
Vişāḥ u 'ıḳd u ḥamā'il ri'ās ü tāc efser
8. **Verā pes öte miyān u vasaṭ u şahın orta**
İkinci sānī düvüm gayrı āher oldı dıger
9. **Ḳamış ü gönlek ü pīrāhen ü ḳabā ḳaftan**
Ḳarı peçesi ḥumār ile miḳna'a mi'cer
10. **Şerāre ḥudre ḳağılcım şüvāz u mārıc hem**
Leheb zebāne yalūn küil remād ü ḥākister
11. **Licām ligām u 'inān u şekīm uyan dizgin**
Ḳuşağıñ adı düşāḥ mınṭaḳa niṭāk kemer
12. **Daḳıḳ u erd ü un oldı kepek nüḥāle sepūs**
Daḥı demürce vü ḥaddād u ḳayn āhenger
13. **Vaḳār u luṭfı gözet ḥalka 'unf u kīn itme**
Tevāzu' ile olur şān-ı ādemī berter
14. **Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilāt**
Oḳı [bu] müctes-i maḥbūnı ey kerem-güster

6

Mine'l-baḥri'r-remel ve huve fā'ilātün fā'ilāt

[9a]

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. **Bil 'ineb engür üzüm armud u kümmeşrā murūd**
Sebz ü aḥḳardır yeşil gök gibidir erzaḳ kebūd
2. **Cendel ü şaḥr u ḥacer cülmūd u seng ü taşdır**
Çay şuydır mā'-i vādī mā'-i baḥḥā āb-ı rūd

5/1 necel: kelimenin aslı "necel" dir.

5/10 ḥudre: ḥudre M.

3. **Seng-i rîzedir haşâ** ya'nî **çaqıl taş cüzleri**
Vâzih u **rüşen** açıktır **bağışış ihsân feyz** ü **cüd**
4. **Dibs** ü **düşâb** oldu **pekmez hayy** ile **zinde diri**
Hem **esenlikle tahıyyât** ü **selâm** oldu **dürüd**
5. **Sürh** aħmerdir **kızıl cüje piliç ferrücdür**
Süm ü **sîr** ü **şarmusağ dâye zı'r** hımmuş **nohüd**
6. **Neşr** ü **şettâ**dır **perâkende tağılmış nesnelər**
Düd kirm ü **şurdcıgaz** daħı **tütün yahmüm** u **düd**
7. Ardına düşme cihânın erbaħ u kıymetlüdür
Nî'met-i dâr-ı fenâdan rahmet-i Rabb-i vedüd
8. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Bu durur baħr-ı remel ey tab'ı hoş eyle sürüd

7

Mine'l-baħri'l-müctes eyzân ve huve mefâ'ilün fe'ilât

[9b]

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. **Şitâb** u **sür'a** **iviş egleniş** ne **lebs** ü **direng**
Ferâh u **vâsi'** ü **geñdir** ü **şar** u **dayyık** u **teng**
2. **Yeñi aya meh-i nev** hem **hilâl** dirler imiş
Şükûfe zehr ü **çiçek şıbg** ile **boyadır reng**
3. Ne **lihye riş** ü **şakal aşla'** ile **aħra' kel**
Ne **elsiz aħta'** u **bi-dest** **topal** u **a'rec leng**
4. **Katîl** ü **küşte** ne **ölmüş** ü **fehđ** ü **pars** u **yüz**
Di **dübb** ü **ħurs** ü **ayu nemr** ü **kaplan** ile **peleng**
5. **Hezâr** u **'andelîb** ü **bülbül** ü **ħamâme** hele
Kebüter oldu **gügercin** ü **kurkî** **turna küleng**
6. **Feķâhe dâniş** ü **bilmek gönül fu'âd** u **meniş**
Ne **ercümend** ü **'azîz** ü **ulu** vü **kaşđ** **âheng**
7. **Medîne Yeşrib** ü **Ṭâbe** vü **Ka'be Ümm-i Qurâ**
İki taş adı **Şafâ** ile **Merve** ya'ni **dü-seng**
8. **Cedîd** ü **gâzz** u **kaşîb** ü **yeñi** vü **tâze** vü **nev**
Şerîha yara vü **şecce şavaş** **muķâtele ceng**
9. **Zekî** vü **zeyrek** ü **niħrîr** ü **ħibr** ü **dânişmend**
Edîb edeblü **edeb-âmüz** u **edeb ferheng**
10. **Eyü âdemle** **konuş eylik öğren** ey **'Aşir**
Köti nedîm ü **müşâhib iderler** **âdeme reng**

[10a]

6/5 zı'r: kelimenin aslı "zı'r" dir.

7/1 Ferâh: Firâh M.

7/8 şecce: şücce M.

11. Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilāt
Çalış ma'arif ü ādāba her dem itme direng

8

Mine'l-baħri'l-müctes̄ yzān ve huve mefā'ilün fe'ilātün

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. **Şerā reġām** ne *toprak* di *balçığa tıyn gil*
Kerim rez aşma çubuġı konaġ u **reb' menzil**
2. Olur **mücellī muşallī müsellī** vü **tālī**
Daħı **ħaziyy** ile **mürtāħ 'ātf** u **mü'mil**
3. **Laṭīm sükeyt** ü **kümeyt** ile **ķāşūr esb** atdır
Semend ü *şebdiz* ü *hing* ü *hişān* ile **fiskil**
4. **Behīm** ü **muşmet** ü *at mādiyān* **ħicr kısrak**
Şütür *deve* ne **ķalüş** ile **mukrem** u **ķirmil**
- [10b] 5. **Vaṭar ireb** ile **ħacet gereklü işlerdir**
Şamīm ü **ķalb** ü **cenān** u **ħuşā gōñüldür dil**
6. Di *kerpice* **lebin** ü *ħişt* ü **ācüre kiremit**
Geñez müyesser ü **āsān 'avış** ü **güç müşkil**
7. Cihānda **ħırş** u **ṭama'** bir **belā-yı mübremdir**
Ĥazinedir ki **tükenmez ķanā'at ey 'āķıl**
8. Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilāt
Bu baħr-ı müctes̄-i maħbūnı bil eyā şengil

9

Mine'l-baħri'l-münserih̄ ve huve müfte'ilün fā'ilün

Müfte'ilün fā'ilün müfte'ilün fā'ilün

1. **Mīve şemerdir yemiş tīn** ü **şaman** oldu **kāh**
Yol ne **ṭariķ** u **sebīl nehc** ü **şırāṭ** ile **rāh**
2. **Ṭārif** ü **tālid kūhen nev yeñi eski metā'**
Cünd ü **ķetibe ķeri 'asker** ü **ħayl** ü **sipāh**
3. **Ems** ile **dī dūnki gün ġadve** vü **ferdā şabāħ**
Ebyāz u **aķdır sefid** **ķara** vü **esved siyāh**
- [11a] 4. **Leyl** ü **mesā şeb gice fecr** ü **şabāħ bāmdād**
Yatsu **'işādır ḍuħā** **ķuşluġa** di **ķāşt-gāh**
5. **'Aķl** u **ħreddir ħicā ġarb** u **zenüb** hem **secil**
Delv ü **rekiyye ķoġa bi'r** ü **ķalīb** **ķuyı ķāh**

8/1 Kerim: kelimenin aslı "kerm"dir.

8/4 muşmet: muşmit M; ķirmil: ķurmil M.

8/8 şengil: kelimenin aslı "şengül"dür. Kafiye için kelime "şengil" şeklinde harekelenmiştir.

6. **Hīme** vü **hīzom** **ḥaṭab** ya'ni *odun* adıdır
Cürm ü **ḥaṭā**dır **günāh** 'aşb u *kelā ot giyāh*
7. **Cāy-ı giriḥt** kaçacak yere **menāş** u *mefer*
Şıgınacak yire di melce' ü *me'vā penāh*
8. **Kāzī** vü **dāver** **hakem** *reften* ü *gitmek zehāb*
Şāhid ü **aḥsen** *güzel* *beyyine* **şāhid** *güvāh*
9. **Manşiba** **ṭālib** iseñ *meretebe-i* 'ilmi gör
Köhne serādır cihān şadrına itme nigāh
10. **Müfte**'ilün **fā**'ilün **müfte**'ilün **fā**'ilün
Münseriḥa keş ü ṭay uğradı bī-iştibāh

10

Mine'l-baḥri'l-ḥafif ve huve fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün

Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[11b]

1. **Min** *den ez dek ilā* vü **ḥattā tā**
Keyfe çün *nice yāḥūd em ev yā*
2. **Ber**'alā *üzre kem niçedir* **çend**
Naḥnü mā *biz ve innenā innā*
3. **Ente to** *sen ve enti sen avrat*
Entüm ü **küm şumā** vü *siz cānā*
4. **İN** *eger ger metā kaçan keydir*
Her ne yerde di ḥayşümā hercā
5. **Şah me-gū** *ṭınma meh me-kon itme*
İtmedi lem ne gel helümme biyā
6. **Li mer** *içün lenā bize mārā*
Rubbete *rubbemā çok oldu besā*
7. **Şemme āncā** *o yerde ya'ni hünā*
Buracıḡda vü hāhünā incā
8. **Mehlen āheste bāş** *ağır ol*
Heyye biştāb *iv te'al biyā*
9. **Düşmeniñ** *görme yüzini cānā*
Rü'yet-i yārdır uyūna cilā
10. **Fā**'ilātün **mefā**'ilün **fe**'ilün
Buña baḥr-ı ḥafif dindi şehā

11

[12a] Mine'l-baḥri'l-muzāri' l-mekfūf ve huve mef'ülü fā'ilāt

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

1. **Sūğ** u **cevāz** u **ḥill** ü *yemek ḥorden ta'am*
Hecl ü **nişib** ü **vehde** *çukur'abd ü kul gulām*

2. **Aruz *pirinc* ü *milh* ü *nemek* tuzı yazdılar**
Necd ü *firāz* yüce kadehdir *piyāle cām*
3. ***Dūĝ* u *maĥīz* ayrana di *şīr* ü *süd leben***
Rebve *firāz* u tell ü *depedir* haber *peyām*
4. ***Paça kürā* dahı *başaldır* soğan *piyāz***
Cübn ü *penūr* peynire di niyy ü *çig hām*
5. **Cedy ü ‘*anāk oĝlağ* u *buzgāle* adıdır**
***Gelle reme* kaṭī‘ u *süridir* ü *halk* enām**
6. **Heydān u hā‘ u *bī-dil* ü *korķak cebān* gibi**
Teys ü *nuhāz* erkece *haṭve* adımla *gām*
- [12b] 7. **Necve vü *sırr* u *rāz* fısıldı vü *gizlü söz***
Girde* raĝīf *yufka* vü *h’āb* uyğudur *menām
8. **Vech ü kelām kalb ü hıred tercemānıdır**
Çok söyleme sefāhatıña hūkm ider enām
9. **Mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilāt**
Baĥr-ı muzāri‘ aĥreb ü mekfūfdur tamām

12

Mine’l-baĥri’r-recez ve huve müstef‘ilün müstef‘ilün

Müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün

1. **Ĝiṭrīf ü *ķarm* ü *seyyid* ü *şındīd* ü *ķamķām* u *hümām***
Mācid hulāhıldir *ulu mihter* gibi ey nīk-nām
2. **Ĝaym ile ĝayn u *mīĝ*dir *ebr* ü *bulut yel bād* u *rīh***
Hāfız *nigehbān* saķlayan hem *ķama* dirler saṭṭ u *bām*
3. **Küz *kūze* bardaķ çölmege dirler luĝatda *ķıdr* u *dīĝ***
***Hem-sāye* cār u *ķoñşıdır* *cāvīd* ne dā‘im müstedām**
4. **Rey‘ u deĥal maĥşūldür *zer*‘ ile *ķarş* u *ķişt* ekin**
***Dendān* [u] *dişdir* *ķırs* u *sinn* hem *nān-ķoriş* *ķatıķ* idām**
5. ***Engüşt* ü *işba*‘ *parmaĝa* di *zıfr* u *nāĥun* *ķırnaĝa***
Meşy ile *reften* yürüyiş *yavaş* u *münķād* oldu *rām*
- [13a] 6. ***Bīmārī* saķm u *ķastelik* hem *ķayḥ* olupdur *rīm* *iriñ***
Ĝurm u *ödek tāvān* olur hem *deyn* [ü] *borcuñ* ismi *vām*
7. **Vābil maṭar *yaĝmurdur* *bārān* u *nerme* mişlidir**
Firdevs ü ‘*adn uçmaĝa* di *mīnū* gibi *dāru’s-selām*
8. **Hīn ü evān *hengāma* di *vaķt* ü *cedīdān rüz* u *şeb***
Üsbü‘ u *hefte yıl* sene hem *sāl* ü *ķicce* *ķavl* ü ‘ām

11/6 nuhāz: nehāz M.

12/7 nerme: sözlüklerde böyle bir kelime yoktur, “nezme” şeklinde “kar” anlamına gelen bir kelime vardır.

9. **Yevmü'l-aḥad yek-şenbedir bāzār u cum'a ādine**
İrteyle aḥşam oldu hem fecr ile maḡrib şubḥ u şām
10. Eşḡālīni çok eyleme 'ömrüñ hevāya gitmesün
Fersüde vü aşüftedir dünyā işi bulmaz nizām
11. Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
Baḥr-ı recezdir sālim eczāsı müşemmen ve's-selām

13

Mine'l-baḥri'l-müctesi'l-maḥbün ve huve mefā'ilün fe'ilāt

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. Di şubre çāş u çeç oldu daḥı ketān u ze'īr
Ne füm *gendüm* ü *buḡday cev* oldu *arpa şa'īr*
- [13b] 2. Ğazanfer ü esed ü leys ü ḥariş ü dilhās
Hizebr ü *kaşvere ḥaydar* u *zayḡam arslan şīr*
3. Üsāme *dirḡām* u *hirmās* u *heşām arslan* hem
Ne *bāsıl* u *baḫal* u *ḥams* ü *pehlevān* u *dilīr*
4. **Bezül** ü **bāzil** ü **māniḥ saḫī cūvānmerd**dir
Rükād u *ḥoften* [ü] *yatmaḡ* u *foḡ* [u] **şeb'an sīr**
5. 'İvec *kecdīr egilmek* ü *emt* ü *yüce bülend*
Şabeb şabüb u **ḥadür** u *eniş aşaḡı zīr*
6. Ḥariş ü cāhil olan kimseniñ gözi ḫoymaz
Faḡīr ü ḫor u gedādır olursa mīr ü vezīr
7. Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilāt
Okı [bu] müctes-i maḥbünü eyle naḡş-ı zamīr

14

Mine'l-baḥri'l-hecez ve huve mefā'ilün mefā'ilün

Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

1. **Mi'ā rüde** *baḡırsaḡdır 'aḡud bāzū yesīr āsān*
Zimiccā dūnbe *ḫuyruḡdır kebāb* oldu *şivā biryān*
- [14a] 2. **Şamem kerī** *şaḡırlıḡdır 'arec lengī ḫopallıḡdır*
Bilici 'ālim ü *dānā esīf* hem *ḡuşşalu pejmān*
3. **Seḫāb** u 'ārız u **müzn** ü **gamām ebr** ü *bulut* oldu
Ḥayā vü **escüm** ü **midrār yaḡmurdur maḫar bārān**

12/9 ādine: kelimenin ash "ādīne" dir, eserde vezin gereḡi kısa yazılmıştır.

13/2 Hizebr: Hezebr M.

13/3 bāsıl: bāşıl M.

13/4 Rükād: Reḡād M.

13/5 ḥadür: ḫudür M.

14/2 esīf: esif M.

4. **Rebî'** ism-i *bahār* oldu **ḥarîf** ism-i *ḥazān* ammā
Şitā *kış* di *zemistāna* vü **şayf** u *yaz tābistān*
5. 'Adüvv ü **ḥaşm** u *düşmendir* **ḥizār** u *korğu tersiden*
Vişāk u nekl ü *bend* ü *bağ ḥaşir* ü sicn olur *zindān*
6. **Baṭī kāhil** ne *tenbeldir* **cenī çide** *derilmiştir*
Denī nākes **ṭarī tāze** **behī** *gökcek* gibi *tābān*
7. **Kelef** 'aşk u **şalef lāf** u **enīn** ü *iñlemek* oldu
Fezi' **ḥā'if** **ḳalīk** **hā'ib** *vecildir* *korakıcı tersān*
8. **Taḳī** vü **müttakī** *perhiz-kār* **ḥāliš** *müsilmandır*
Sefen sūhān *ege* hem *başı çekzenmiş* **sedir ḥayrān**
9. **Vetid mūḥ** u *kazık* ya'nī *çivi sūziş* *durur* *yankın*
Te'ik *bed-ḥū* *kötü huylu* **me'ik** hem *ağlayan* **giryān**
10. **Ḥaşar bārid** dahı **serd** ü *sovuk* **germ** ü **saḥn** *ıssı*
[14b] **Ferih cezlān** u **mesrūr** u *sevinmiş* **kimsedir** **şādān**
11. **Şıḡar ḥurdī** *küçüklik*dir **kiber piri** *köcalık* hem
Lu'ub bāzī *oyuncağdır* *yıkılmış* hem **ḥarib vīrān**
12. **Senā rif'atle** *yükseklik* **celā** vü **nefy sürgünlik**
Ḥafer şerm ü *utanmak* hem *çıgırmağ* **şayḥa** vü **efgān**
13. 'Arīn ü **gīl** ü **gāb** u *gayda* **bīşe** *müşesitān*dır
Meṭā vü **metn** ü **pūşt** *arka tađarcık* hem **cirāb enbān**
14. **Tenüfe mehmeḥ** ü **feyfā felāt** ü **sebseb** ü **beydā**
Yazı fedfed **beyābān** *taşlu* *yerdır* **ḥerre sengistān**
15. **Semer üstüre** *efsāne* **meşeldir** hem **ḥikāyetdir**
Küre vü **gūy** *top* oldu vü **mihcen şavlecān** **çevgān**
16. **Sirişk** ü **eşk** ü 'abre *gözyaşı* hem **püşk** ü **ḳıg'ba're**
Dahı *parmağ boğumları* **berācim** **bend-i engüştān**
17. **Şaḳın luṭf** u *keremden* **nā-sezā** vü **müfsid-i dehre**
Hemān **zūlm** ü *dalāletdir* *yerinde olmayan* **iḥsān**
18. **Mefā'ılün** **mefā'ılün** **mefā'ılün** **mefā'ılün**
Selāmetle **sa'ādetle** **oḳı** *ey gönca-i ḥandān*

Sonuç

Ahmed Resmî (ö. 1778)'nin 1740'ta kaleme aldığı *Nazm-ı Giridî*, Reisülküttāb Mustafa Efendî'nin oğlu 'Âşir Efendî'nin istifadesi için yazılmıştır. Bu yönüyle pek çok manzum sözlükten ayrılmaktadır. 'Âşir Efendî'nin eser yazıldığında 11 yaşında olduğu düşünöldüğünde *Nazm-ı Giridî*, daha çok sıbyanlar için hazırlanmış sözlüklerin özelliklerini taşımaktadır. 203 beyitlik hacmi de buna uygundur. Eser, 35 beyitten

14/4 zemistāna: zimistāna M.

14/8 sedir: sidir M.

14/10 saḥn: kelimenin aslı "saḥn" dır.

14/13 gīl: gayl M; cirāb: cürāb M.

14/15 top: kelime eserde طوب şeklinde. Kelimenin Türkçe veya Farsça olduğu konusu tartışmalıdır. Müellifin Arapça *küre*, Farsça *gūy* kelimelerine karşılık olarak verdiği kelimeyi Türkçe kabul ettiğini düşünöduk.

oluşan mesnevi nazım şekli ile yazılmış bir girişten sonra beyit sayıları 7 ila 19 arasında değişen 14 kıt'adan meydana gelmiştir. Giriş bölümünde *aa, bb, cc ...*, kıt'alarda ise *aa, xa, xa ...* şeklinde bir kafiye düzeni söz konusudur. 203 beyitlik eserin 129 beytinde mürdef, 57 beytinde mücerred, 11 beytinde mukayyed, 6 beytinde ise müesses kafiye kullanılmıştır. Kıt'aların sonlarında nasihat beyitleri ve takti beyitleri yer alırken eserde hâtime bölümü yer almamaktadır. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi 'Âşir Efendi Koleksiyonu 381 numarada kayıtlıdır. Tekrarlarla birlikte 365 Türkçe, 447 Farsça ve 752 Arapça ibarenin birbirine karşılık olarak verildiği eser, özellikle Arapça kelimelerin eş anlamlılarının çokluğu bakımından dikkat çeker. Yer yer Türkçe, Farsça, Arapça tamlama ve birleşik yapılara da yer verilmiştir. Pek çok örnekte Arapça karşılıkların Türkçe ve Farsçadan daha çok olduğu görülür. Kıt'aların başında aruz bahirleri ve kalıplarının yer aldığı başlıklar vardır. Bazı manzum sözlüklerde olduğu gibi kıt'aların özel konulara ayrılması söz konusu değildir. Sekiz farklı aruz kalıbının kullanıldığı eserde en çok kullanılan aruz kalıbı 6 kıt'ada (69 beyitte) kullanılan müctes bahrinin *mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıdır.

Ahmed Resmî ile ilgili bilgi veren kaynaklarda diğer eserleri yer alırken *Nazm-ı Giridî*'ye ait bir bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışma ile Ahmed Resmî'nin *Nazm-ı Giridî* adlı Arapça-Farsça-Türkçe üç dilli manzum sözlüğünün metni bilim dünyasının istifadesine sunulmuştur. Ayrıca eserin yazılış sebebi ile ilgili sözlük çalışmalarında kısmen yer alan bilgiler genişletilmiş ve eserin Reîsülküttâb Mustafa Efendî'nin oğlu 'Âşir Efendi için hazırlandığı ortaya konmuştur. Eserin elde tek nüshasının yine yazılış sebebiyle ilişkilendirilebilir. Oldukça kapsamlı bir kelime kadrosuna sahip olan ve örnekleri arasında önemli sayılabilecek bir eser iken yeteri kadar tanınmamıştır. Bu tanınmayışta hem pek çok başarılı manzum sözlükten sonra XVIII. yüzyıl ortalarında hem de sınırlı bir amaç için yazılmasının etkisi olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Wirginia (1997). *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*, (Çeviren: Özden Arıkan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- AKSOY, Ömer Asım (1959). *Hasan Aynî ve Nazmü'l-Cevahir*, Gaziantep: Cihan Matbaası.
- ARSLAN, Mehmet (2011). *Mustafa Hâkî el-Üsküdüârî, Menâzîmü'l-Cevâhir, Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük (İnceleme, Metin, Dizin)*, Ankara: Genesis Kitap.
- BABİNGER, Franz (1997). "Ahmed Resmî", *İA*, I, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 202-203.
- BORAN, Uğur (2016). "Sözlükçülük Geleneğimize Umumi Bir Bakış ve Edirne Müftüsü Fevzi Efendî'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Fevzî", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 28, s. 73-154.
- BOZ, Erdoğan (2013). "Farsça-Türkçe İlk Manzum Sözlük Tuhfe-i Hüsâmî'nin Bursa (İneybey) Nüshası", *Osmanlı Bursası'nda Dil-Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni 29-30 Mayıs*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, s. 69-74.
- Bursalı Mehmed Tahir (1975). "Resmî Ahmed Efendî", *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)*, III, (Haz.: İsmail ÖZEN), İstanbul: Meral Yayınları, s. 123-124.
- CEVİZ, Nurettin ve Soner GÜNDÜZÖZ (2006). "Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lûgat-i Yûsuf", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 29, s. 211-230.
- KELEK, Erol (2008). *Mezîd-zâde Ayıntabi Nazmü'l-Ferâid (Metin Sözlük İndeks Tıpkıbasım)*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞAN, Hasan (2016). "Budimli Cihâdî ve Teşrih-i Tıbâ' İsmimli Türkçe-Arapça Manzum Sözlüğü", *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 2/4, s. 16-32.
- DURU, Necip Fazıl ve Abdullah EREN (2014). *Osman Şâkir Bozokî, Nazm-ı Dil-ârâ (Farsça-Türkçe Manzum Lûgat)*, Ankara: Altınpost Yayınları.
- DÜZENLİ, Mesut Bayram (2015). "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/12, s. 329-370.
- DÜZENLİ, Mesut Bayram ve Muhittin TURAN (2016). "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şemsi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, s. 122-154.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2005). "Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım", *International Journal of Central Asian Studies*, Prof. Dr. Mustafa Canpolat Armağanı, Volume 10/1, s. 197-215.
- ERDEM, Sadık (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraflâ'sı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ERKAN, Mustafa (1991). "Bahrû'l-Garâib", *DİA*, IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 513-514.
- ERÜNSAL, İsmail E. (1991). "Âşir Efendi Kütüphanesi", *DİA*, IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 8.
- GIYNAŞ, Kamil Ali (2015). "Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, s. 154-163.
- GÖREN, Neslihan (2016). *Bursalı Nakibzâde Ni'metî'nin "Tuhfe-i Ni'metî Adlı Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- GÖZİTOK, Mehmet Akif (2016). "Manzum Sözlük Geleneğimizin Kayıp Halkası: Nazm-ı Bedî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 55, s. 127-148.
- GÜLER, Kadir (2016). "Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushi", *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 49, s. 157-174.
- GÜLHAN, Abdülkerim (2010). "Şeyh Ahmed ve Manzum Sözlüğü Nazmü'l-Leâl", *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, Volume 2/4, s. 201-226.
- GÜLHAN, Abdülkerim (2014). "Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şeyh Ahmed'in Manzum Sözlüğü Nazmü'l-Leâl'in İki Dil ve Kültür Açısından Önemi", *Amman: Uluslararası Türk-Arap Müsterek Değerler ve Kültürler Etkileşim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 64-78.
- GÜMÜŞ, Zehra (2007). "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, s. 423-431.
- GÜRSOY, Belkis Altunış (2001). "Ahmed Resmî Efendî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi I*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- GÜRÜSÜ, Uğur (2013). "Lugat-ı Bulgarî'de Görülen Ses Hadiseleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 207, s. 1-16.
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi (2005). *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Tuhfe-i Şâhidî (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.

- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal (2000). "Hayri", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, II, (Haz.: M. Kayahan Özgül), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 912-918.
- İNCE, Yılmaz (2002). "Manzum Sözlükler ve Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 175-182.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1991). "Âşir Efendi", *DİA*, IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 8.
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali (2007). "Refi-i Kâlâyî", *DİA*, XXXIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 526.
- KARTAL, Ahmet (2007). "Manzum Bosnaca-Türkçe Sözlük Üzerine", *Türk Dili*, C. XCIII, S. 664, s. 348-355.
- KILIÇ, Atabey (2006a). "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, s. 65-77.
- KILIÇ, Atabey (2006b). "Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediye'tü'l-İhvân", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/1, s. 13-23.
- KILIÇ, Atabey (2006c). "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân -1- (İnceleme)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/2, s. 85-104.
- KILIÇ, Atabey (2007a). "Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/3, s. 340-348.
- KILIÇ, Atabey (2007b). "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuḥfe-i Şâhidî (Metin)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, s. 516-548.
- KILIÇ, Atabey (2007c). "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuḥfe-i Vehbî (Metin)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, s. 410-475.
- KILIÇ, Atabey (2009). *Manzûme-i Keskin -Türkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlük-*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KILIÇ, Atabey (2013). "Osman Şâkir'in Türkçe-Farsça Manzum Lugati: Nazm-ı Dil-ârâ", *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu 10-12 Mayıs 2012 Bildiriler Kitabı*, Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, s. 145-153.
- KIRBIYIK, Mehmet (2002). "Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, s. 181-200.
- KÖKSAL, Osman (2011). *Ahmed Resmî Efendi Hülâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir (1989). "Ahmed Resmî", *DİA*, II, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 121-122.
- MUHTAR, Cemal (1993). *İki Kur'an Sözlüğü Lugat-ı Feriştioğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- OKUMUŞ, Sait (2009). "Muhammed Hevâi Üsküfi ve Türkçe-Boşnakça Manzum Sözlüğü Makbûl-i Ârif (Potur Şâhidî)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, s. 823-844.
- ÖLKER, Gökhan (2009). "Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuḥfetü'l-Uşşâk", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, s. 856-872.
- ÖLKER, Gökhan (2013). "Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye Üzerine", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, s. 2007-2019.
- ÖLKER, Gökhan ve Hidayet DUYAR (2013). *Şeyh Ahmed-i Antakî, Se-Zebân (Üç Dilli "Arapça-Farsça-Türkçe" Manzum Sözlük)*, Konya: Palet Yayınları.
- ÖLKER, Perihan (2009). "Klasik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmûdiyye", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, s. 873-888.
- ÖLKER, Perihan (2015). *Manzum Sözlük Geleneği ve Mahmûdiyye (Arapça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Konya: Palet Yayınları.
- ÖZ, Yusuf (1997). "Tuḥfe-i Vehbî Şerhleri", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 5, s. 219-232.
- ÖZ, Yusuf (2010). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZKAN, Ferudun Hakan (2013). "Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdî Elfâz'ı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26, s. 428-462.
- ÖZTAHTALI, İbrahim İmran (2004). *Lâmi'î Çelebi ve Lügat-ı Manzumu (Tuḥfe-i Lâmi'î)*, Bursa: Gaye Kitabevi.
- SELÇUK, Bahir ve Mesut ALGÜL (2015). "Çocuklar için Yazılan Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Dürrî'nin Güher-riz'i", *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 1/2, s. 133-164.
- SÜREYYA, Mehmed (1996). "Ammar Mustafa Bey", *Sicill-i Osmanî*, I, (Haz.: Nuri AKBAYAR), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 306.
- SÜREYYA, Mehmed (1996). "Resmî Ahmed Efendi", *Sicill-i Osmanî*, IV, (Haz.: Nuri AKBAYAR), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1376.
- TANYILDIZ, Ahmet (2013). *Mes'ûd Lutfî Efendi, Tuḥfe-yi Lutfî (Türkçe-Farsça Manzum Sözlük)*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- TİRYAKIOL, Selim (2013). *Dil Öğretimi Geleneğimizde Manzum Sözlükler (Tuḥfe-i 'Asım Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TURAN, Ahmet Nezihî (2000). *Ahmed Resmî Efendi Hamûletü'l-Küberâ*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- TURAN, Muhittin (2012). "Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî isimli Manzum Sözlüğü", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, s. 2939-2992.
- UNAT, Faik Reşit (1968). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Tamamlayıp Yayınlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YAKAR, Halil İbrahim (2007). "Manzum Sözlüklerimizden Tuḥfe-i Fedâî", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, s. 1015-1025.
- YAKAR, Halil İbrahim (2009). "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Nazm-ı Ferâ'id", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, s. 995-1024.
- YAVUZASLAN, Paşa (2001). "Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça-Türkçe Sözlük Üzerine Notlar", *Türkojî Dergisi*, XIV/1, s. 70-91.
- YENİKALE, Ahmet (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Tuḥfe-i Vehbî (Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Kahramanmaraş: Öncü Basımevi.
- YURTSEVEN, Necmettin (2003). *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lügatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.